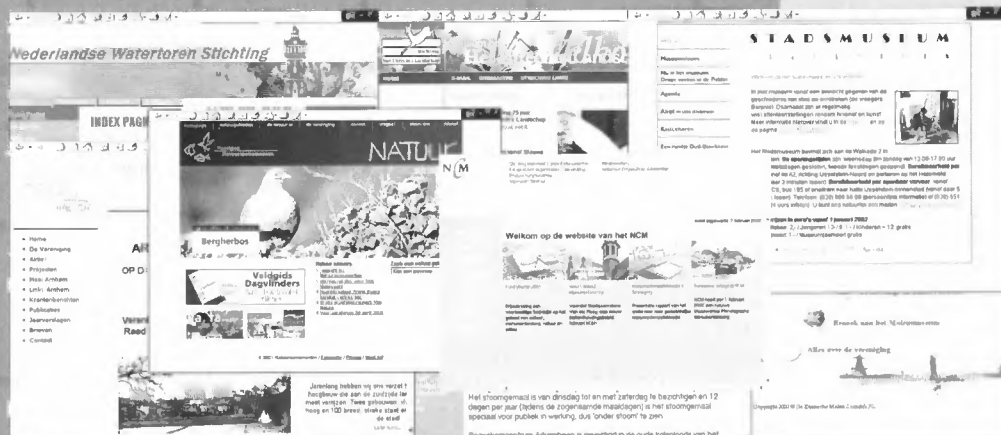

NCM

Cultureel
erfgoed
toegankelijk

Nieuwe
mogelijk-
heden
van
(digitale)
ontsluiting
voor een
breed
publiek.

Nationale
Monumentenstudiedag
2002
Leeuwarden
Provincie Fryslân

07-358

07-350

Boekmanschting-Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel.: 6243739

Studiedagverslag
Nationale Monumentenstudiedag 2002

Cultureel Nieuwe mogelijkheden
erfgoed van (digitale) ontsluiting
toegankelijk voor een breed publiek.

Gehouden op vrijdag 7 juni 2002
in it Aljemint (Fryske Akademy), Leeuwarden

Inhoud

Voorwoord	05
Welkom door dr. B. Mulder <i>gedeputeerde voor Cultuur van de Provincie Fryslân</i>	07
Opening door mr. B. Staal <i>voorzitter van de Stichting Nationaal Contact Monumenten</i>	09
‘Samen staat u sterker: erfgoed in het digitale tijdperk’ <i>Dr. Riemer R. Knoop, lid van de Raad voor Cultuur.</i>	13
Digitalisering van cultuurhistorie; ontluikend, verassend, bedriegend, bedreigend <i>Ing. E.J. van Capelleveen RI, projectleider Kennisinfrastuctuur Cultuurhistorie</i>	21
Dan maar het net op; de aarzelende inburgering van Nederlands cultureel erfgoed op het World Wide Web <i>Drs. J.Th.Taekema, directeur van de Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland</i>	25
Middagprogramma's	
1 Archeologische Steunpunten	31
2 Cultuurhistorische Kaart	33
3 Historisch Centrum Leeuwarden	35
4 Erfgoedlogies	37
5 Ryksargyf/100 jaar Woningwet	39
6 Frieslands Verleden Digitaal Belicht	41

Voorwoord

Op vrijdag 7 juni vond de 28ste Nationale Monumentenstudiedag van het NCM plaats in zalen-centrum It Aljemint van de Fryske Akademy te Leeuwarden. Na een ochtendprogramma met lezingen rondom het thema 'Cultureel erfgoed toegankelijk', konden de deelnemers van de studiedag kiezen uit zes verschillende middagprogramma's. De studiedag in 2002 werd voor het eerst georganiseerd in samenwerking met een provincie, na jarenlang alleen met de betreffende gemeente te hebben samengewerkt. Ook in Leeuwarden bleek echter de samenwerking met de gemeente onontbeerlijk.

Ongeveer tweehonderd aanwezigen trotseerden de hevige regen om het Zalencentrum It Aljemint te bereiken dat gevestigd is in een voormalig gereformeerd kerkgebouw uit 1888. In zijn welkomstwoord toonde gedeputeerde dr. A.J. Mulder zich verheugd dat de provincie Fryslân als gastprovincie kon optreden. Hij noemde vervolgens een aantal initiatieven van de provincie in het kader van het thema van de studiedag 'Cultureel erfgoed toegankelijk'. Tot slot pleitte hij voor een rol voor de provincie(s) in het nieuwe monumentenbeleid. Voorzitter mr. B. Staal van het NCM sprak zijn zorg uit over het gebrek aan continuïteit in het regeringsbeleid. 'Keer op keer duurt het te lang voordat een nieuwe bewindspersoon zich heeft ingewerkt op het terrein van de monumentenzorg'. Het NCM heeft bij de Kabinetsinformatie nog eens benadrukt dat

voor de uitvoering van het Strategisch Plan voor de Monumentenzorg nog steeds een bedrag van € 180 miljoen nodig is. Tenslotte noemde NCM voorzitter Staal het 'te dol voor woorden' dat de Vijfde Nota voor de Ruimtelijke Ordening naar de prullenbak dreigt te worden verwezen. 'Politieke keuzes kunnen anders uitvallen maar de resultaten van gedegen studies en uitgebreid denkwerk kunnen niet zomaar genegeerd worden'.

Vervolgens gingen drie sprekers in op de nieuwe mogelijkheden van digitale ontsluiting van cultureel erfgoed. Als eerste sprak dr. R.R. Knoop, lid van de Raad voor Cultuur onder de titel 'Samen staat u sterker: erfgoed in de digitale tijd' maakte hij duidelijk dat 'erfgoed in de digitale tijd slechts een kans heeft wanneer de betrokkenen er met z'n allen voor gaan en wel samen met de collega's in de buurtsectoren en met onverwachte creatievelingen om de hoek'. Vervolgens sprak ing. E.J. van Capelleveen als projectleider Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie over het vierluik 'Ontluikend, verrassend, bedriegend, bedreigend'. De snel groeiende stroom gedigitaliseerd cultureel erfgoed laat de grens tussen professional en amateur ogenschijnlijk vervagen. Het besef dat vermelding van bron, inwinmethode en andere metagegevens essentieel is voor het valideren lijkt in hoog tempo te verdwijnen. De digitale waarheid is bijna een bedrog op zich. En toch verrast de fraaiheid van de digitale beelden en ook de mate van detail. De beperkte mogelijkheden om

snel overzicht en structuur te ontdekken, alle slimme zoekmachines ten spijt, verrast pas na enig gebruik. En ook bedreigend want manipulatie ligt op de loer. Je krijgt haast de indruk dat wanneer het niet op het Internet staat, het ofwel niet meer bestaat, of niet belangrijk kan zijn. Immers dan had iemand het er wel opgezet en had je het ook gevonden'. Tot slot van het ochtendprogramma sprak drs. J.Th. Taekema, directeur van der Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland onder de verzuchting 'Dan maar het net op; de aarzelende inburgering van het Nederlands cultureel erfgoed op het World Wide Web' maar met de conclusie: 'moeten we zeker doen, maar dan wel op een

weloverwogen manier, die goed past bij de doelen en de mogelijkheden van de eigen organisaties, waarbij gezorgd moet worden voor goede, verantwoorde sites, die goed overbrengen wat belangrijk is voor de organisatie en de doelgroepen, en die goed te onderhouden zijn door de eigen organisaties, zonder dat steeds de portemonnee getrokken moet worden voor deskundige hulp.

Tijdens de middagprogramma's werden praktijkvoorbeelden getoond gericht op digitale en andere mogelijkheden van ontsluiting van cultureel erfgoed in de provincie Friesland en de gemeente Leeuwarden. Deelnemers hadden van te voren een keuze kunnen maken uit de mogelijkheden. Zo kon een bezoek worden gebracht aan één van de Archeologische Steunpunten in de provincie; de Cultuurhistorische Kaart van de provincie werd toegelicht; het project Frieslands Verleden Digitaal Belicht kwam aan de orde, in het Rijksarchief was aandacht voor 100 jaar Woningwet. Het Historisch Centrum Leeuwarden kon bezocht worden en tot slot kon kennisgemaakt worden met verschillende vormen van Erfgoedlogies. Aan het eind van de studiedag ontving de provincie Friesland de deelnemers in het Fries Museum.

Welkomstwoord

gedeputeerde voor Cultuur
van de Provincie Fryslân

Dr. A.J. Mulder

Zeer verheugd dat voor de 28ste landelijke Nationale Monumentendag dit keer de provincie Fryslân als gastprovincie kan optreden. Hoewel de locatie misschien minder centraal is biedt onze provincie op monumentaal, museaal en archeologisch gebied meer dan voldoende redenen om de landelijke dag juist hier te organiseren. Veel van de aanwezigen zijn bekend met het rijke cultuurlandschap van Fryslân. Dit laatste manifesteert zich in het grote aantal (rijks)monumenten, beschermde dorpsgezichten en archeologische vindplaatsen. De provincie spant zich in om haar cultureel erfgoed voor een breder publiek op verschillende wijzen toegankelijk te maken en in samenwerking met anderen dit voor komende generaties te behouden.

Voor wat dit eerste betreft is de afgelopen jaren een groot aantal locale en regionale initiatieven ontwikkeld. Voor het invulling geven aan het centrale thema van de dag 'Cultureel Erfgoed Toegankelijk' leent zich dan ook een groot aantal projecten in de provincie, waaruit voor het middagprogramma van deze dag een keuze is gemaakt. Veel aandacht daarbij krijgen de projecten die moeten leiden tot de digitale ontsluiting van al het Friese Erfskip. Het provinciaal bestuur hecht grote waarde aan een dergelijke ontsluiting niet alleen als middel om meer bekendheid te geven aan de Friese historie en cultuur, maar ook als belangrijk hulpmiddel in de keuzes voor de toekomstige ruimtelijke ordening in en van de pro-

vincie. De cultuurhistorische afweging daarbij wint steeds meer aan belang, ook al ingegeven door het Verdrag van Malta. Daarom is er in de afgelopen twee jaar veel inspanning geleverd voor de totstandkoming van de Cultuurhistorische Kaart van Fryslân (vanmiddag een presentatie van de resultaten tot op dit moment). Daarnaast is de provincie nauw betrokken bij de ontwikkeling van het 'Fryslân Project', de realisatie van op dit moment drie archeologisch Steunpunten en recentelijk de tentoonstelling '100 jaar Woningwet'.

Vorige maand is het project 'samenwerken erfgoedkoepels en onderwijs', een onderdeel van het Fryslânproject, in deze zelfde zaal, met een eindconferentie afgesloten. Doel van het project was de uitwisseling van kennis en expertise over en weer tussen voortgezet onderwijs en instellingen voor erfgoed te bevorderen. In Fryslân vond de landelijke pilot plaats. Belangrijke conclusie van deze eindconferentie was dat voor het realiseren van de samenwerking tussen onderwijsinstellingen en erfgoedkoepels de regionale schaal (provinciale schaal in Fryslân) uitermate geschikt en werkbaar is. De provinciale/regionale schaal is onmisbaar voor het inhoud geven aan de relatie cultuurhistorie/onderwijs.

Hiernaast geeft de provincie op dit moment in toenemende mate vorm aan een zelfstandige invulling van haar taak als hoeder en behoeder van haar cultureel erfgoed. Naast de structurele

inspanning in de Provinciale Bijdrageregeling, zijn inmiddels in de afgelopen jaren middelen vrijgemaakt om te komen tot de aanpak van knelpunten in de restauratie in de provincie. Met name de achterstandssituatie in de kerkrestauraties baart op dit moment grote zorgen. De conclusie op grond van het Provinciaal Restauratie Uitvoeringsprogramma dat in de huidige situatie het nog 20 jaar zal duren voordat de huidige vraag is weggewerkt heeft geleid tot de instelling van de provinciale subsidieregeling Frysk Erfskip. In totaal is 6 miljoen ingezet om tot lediging van de nood te komen. Een grotere inspanning zal echter nodig zijn om het verval van deze monumentencategorie in Fryslân tegen te gaan. Daarvoor hebben we

echter ook andere partijen, met name de rijksoverheid, hard nodig.

Bijzondere aandacht gaat hierbij uit naar de op handen zijnde wijzigingen in de landelijke subsidieregelingen. Op dit moment wordt inhoud gegeven aan de verandering van de afzonderlijke regelingen Brrm en Brom en te komen tot één instandhoudingregeling Brim. Het gaat hierbij met name om het transparanter maken van de financieringsmogelijkheden voor restauratieprojecten. De nieuwe regeling voorziet daarbij geen rol voor de provincies. De contouren van de regeling wijzen in de richting van met name fiscale mogelijkheden voor monumenteneigenaren. De nadruk komt daardoor met name te liggen bij de categorie woonhuizen en boerderijen. Het is voor te stellen dat een dergelijke wijziging tot een verbetering zal leiden in met name verstedelijkte gebieden, maar daarbij dienen de andere rijksmonumenten niet uit het oog te worden verloren. Juist onze provincie kent een groot contingent 'overige' rijksmonumenten, waarbij het met name gaat om kerken en molens en waarvoor op dit moment de financieringsmogelijkheden al moeizaam, dan wel ontoereikend zijn. Misschien is de wijziging van de landelijke instandhoudingregeling gebaat bij een regionale differentiatie. Hierbij kan de provincie een belangrijke rol spelen. De provincie wil het ministerie met nadruk wijzen op de problematiek zoals die op dit moment in de provincie Fryslân geldt en vraagt deze mee te nemen in de overwegingen die moeten leiden tot een nieuwe instandhoudingsregeling.

Openingswoord

voorzitter Stichting Nationaal
Contact Monumenten

Mr. B. Staal

Vandaag zijn wij niet te gast van een gemeente, zoals tot nog toe gebruikelijk, maar voor het eerst van een provincie. De provincie 'Fryslân' heeft ons al enkele jaren geleden uitgenodigd om eens met de Nationale Monumentenstudiedag naar Friesland te komen. En dat is niet zomaar natuurlijk. Er valt veel te beleven op het gebied van cultureel erfgoed in deze provincie. En de provincie is ook actief om dat 'aan de man' te brengen. We zullen daar vandaag en vooral vanmiddag meer over horen.

Een opvallend verschil met vorige studiedagen is ook dat we ons, minder dan normaal, beperken tot de gebouwde monumenten, maar die plaatsen in het bredere verband van het cultureel erfgoed. Ook dat is niet zomaar. Het NCM werkt al een aantal jaren samen met de andere koepels die zich richten op het cultureel erfgoed. Dat zijn de Stichting voor de Nederlandse Archeologie, de Nederlandse Museum Vereniging, de Vereniging voor Documentaire Informatievoorziening en het Archiefwezen en ook de Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland. Die samenwerking is enorm inspirerend. Naast de specifieke belangenbehartiging en activiteiten in onze eigen sectoren, zijn er tal van terreinen waarin we beter erfgoedbreed kunnen optreden en dat doen we dan ook. De verschillende koepels hebben elk een terrein, we noemen dat 'geadopteerd', waarop ze ook ondersteunend en coördinerend werken voor de andere koepels. Zo werkt DIVA erfgoedbreed

voor alles wat ICT en publieksbereik betreft. De NMV richt zich op interculturele zaken. De SNA coördineert educatie en het NCM ontfermt zich erfgoedbreed over het cultuurhistorisch toerisme. Ook ten aanzien van internationale contacten gaan de koepels meer samenwerken. Het programma van deze studiedag is dan ook breder opgezet. We heten vertegenwoordigers van onze zusterkoepels en hun achterban van harte welkom.

Ook de opzet van vandaag is anders dan u misschien gewend bent. Alleen vanochtend zitten wij bijeen in deze zaal, 't Aljemint van de Fryske Akademy. Vanmiddag zijn er zes verschillende programma's elk met een eigen invalshoek maar allen gericht op het ontsluiten van het cultureel erfgoed voor een breed publiek. Met uw aanmelding hebt u al een keuze uit de mogelijkheden gemaakt. Op uw badge staat het programma waarvoor u bent ingedeeld. Wij dringen er op aan dat u zich ook aan deze indeling houdt omdat er anders logistieke problemen ontstaan. Aan het eind van de middag zien we elkaar weer in 't Fries Museum waar we welkom geheten worden door de directeur de heer van 't Veen, voor velen van u geen onbekende.

Al zijn wij dan te gast in de provincie Friesland, wij zijn vandaag ook bijeen in de Friese hoofdstad, Leeuwarden. Vandaar dat ik ook alvast de wethouder voor monumentenzorg de heer Brok hartelijk

welkom wil heten op onze dag in zijn gemeente. Hij zal zich wat later bij ons voegen. De gemeente Leeuwarden heeft zeer actief meegewerkt aan de middag-programma's. Vanmiddag zult u onder deskundige leiding veel van de stad te zien krijgen.

Vorig jaar waren we met de Nationale Monumentenstudiedag in Breda, waar de studiedag onderdeel vormde van een internationale driedaagse in samenwerking met onze Vlaamse zusterorganisatie VCM. Zij noemen zich tegenwoordig Vlaams Contactforum voor Erfgoedverenigingen. Ook vandaag heet ik hier weer een aantal Vlamingen welkom waaronder mevrouw Verdurmen als vertegenwoordiger van de VCM.

Verder wil ik welkom heten de directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de heer Asselbergs, en de onderdirecteur van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, mevrouw van Dockum.

Alvorens in te gaan op het thema van vandaag zijn er een tweetal onderwerpen die ik onder uw aandacht wil brengen.

Wij leven in onzekere tijden, ook voor wat betreft de monumentenzorg. Weliswaar heeft de thans nog demissionaire staatssecretaris Van der Ploeg bijna een half jaar geleden zijn ingrijpende plannen aangekondigd voor een nieuw monumentenbeleid, doch deze plannen zijn niet meer in de Kamer aan de orde gekomen voordat er een politieke aardverschuiving ontstond. Ook de Nieuwe Kamer is er nog niet aan toegekomen.

Probleem is nu ook dat de meeste politieke woordvoerders voor monumentenzorg, die met elkaar ruim 150 vragen hadden op de plannen van de staatssecretaris, niet meer in de Kamer zijn teruggekeerd. Helaas moeten we constateren dat dit een terugkerend probleem is. Keer op keer duurt het te lang voordat een nieuwe bewindspersoon zich heeft ingewerkt op het terrein van de monumentenzorg. En als hij of zij dan op gang is gekomen is het te laat om nog tot concrete zaken en de afhandeling daarvan te komen. Ook de huidige, demissionaire staatssecretaris Van der Ploeg heeft ons veel te lang - ruim anderhalf jaar - aan 't lijntje gehouden voordat hij met zijn plannen voor een nieuw beleid naar buiten kwam. En toen was het te laat om het nog in de Kamer te behandelen.

Wie de nieuwe bewindspersoon wordt is ook nog niet bekend. Of de plannen van de heer Van der Ploeg nog tot uitvoering zullen komen is dus nog onduidelijk. Het gaat om de feitelijke afronding van het Strategisch Plan voor de Monumentenzorg dat in 1994 werd aangekondigd door de toenmalige minister voor Cultuur mevrouw d'Ancona op de Nationale Monumentenstudiedag in Dordrecht. Voor de uitvoering van het Strategisch Plan is nog een bedrag van € 180 miljoen nodig. U herinnert zich misschien nog dat we destijds 1,4 miljard gulden nodig hadden. Het grootste deel is daar nu van binnen. Toch is er nog een aanzienlijk bedrag nodig. Hoe langer het duurt voordat de laatste gelden beschikbaar zijn hoe groter de vervolgschade wordt. Bovendien is een nieuw beleid voor de monumentenzorg, met meer aandacht voor onderhoud, niet goed denkbaar als de achterstanden met de restauraties niet zijn weggewerkt. We hebben onze zorg daarover deze week ook bij de kabinetsinformatie en de partijen in de Tweede Kamer neergelegd. Zodra de nieuwe bewindspersoon voor de monumentenzorg is aangetreden zullen wij ook onze inzichten ten aanzien van het nieuwe monumentenbeleid aan hem voorleggen.

Ook onduidelijk is hoe het precies verder zal gaan met de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening. Deze zou nog voor het Kamerreces behandeld en vastgesteld worden, maar dat is helaas niet meer gelukt. Ondanks de vele kritiek op de Nota, kreeg de cultuurhistorie veel aandacht. In

de krant hebt u onlangs kunnen lezen dat de nieuwe regering er over denkt de Vijfde Nota maar meteen in de prullenbak te gooien. Wij vinden dat er een zekere garantie moet zijn voor bestuurlijke continuïteit. Het is te dol voor woorden dat plannen waar jaren aan gewerkt is zomaar overboord gezet kunnen worden. Politieke keuzes kunnen anders uitvallen maar de resultaten van gedegen studies en uitgebreid denkwerk kunnen niet zomaar genegeerd worden.

Voor het Structuurschema Groene Ruimte 2 geldt min of meer hetzelfde. Ook hier aandacht voor de cultuurhistorie (overigens zonder financiële dekking). Maar het is onduidelijk of dit beleidsstuk überhaupt een vervolg zal krijgen, of dat het als een nachtkaaars uit zal gaan. Dat zou jammer zijn voor de weg die zo hoopvol met het Belvedere beleid is ingeslagen.

Vandaag praten we over de toegankelijkheid van cultureel erfgoed. Niet alleen de fysieke toegankelijkheid voor een breed publiek maar vooral ook de nieuwe mogelijkheden van digitale ontsluiting komen daarbij aan de orde. Als eerste spreker zal Dr. Riemer Knoop u overtuigen dat u samen sterker staat in dit digitale tijdperk voor het erfgoed. De heer Knoop is al jaren actief op dit terrein als archeoloog en sinds kort ook als lid van de Raad voor Cultuur. De tweede spreker is Eric van Capelleveen die betrokken is en geweest is bij tal van digitaliseringsprojecten van de overheid en particuliere organisaties. Zijn inleiding over de digitalisering van de cultuurhistorie heeft de prikkelende titel: ontluikend, verrassend, bedriegend en bedreigend. Wij zijn benieuwd. De derde spreker van vanochtend is Jos Taekema, directeur van de Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland. Hij zal de aarzelende inburgering van Nederlands cultureel erfgoed op het World Wide web illustreren onder de verzuchting: 'Dan maar het net op!'.

Ook het NCM manifesteert zich op het world wide web, onder meer met monumenten.nl, in samenwerking met NRF en RDMZ en in samenwerking met de erfgoedkoepels en DEN. Samen met de andere koepels hebben we ons dan ook

deze week tot de kabinetsinformatuur gericht en gepleit voor het investeren in een betere digitale toegankelijkheid van het cultureel erfgoed. Het meer toegankelijk maken van het cultureel erfgoed is een belangrijke uitdaging voor de instellingen die zich over het cultureel erfgoed ontfermen. Maar ook de overheid zal daarin fors moeten investeren.

Vanmiddag kunt u kennismaken met zes voorbeelden van ontsluiting van cultureel erfgoed voor een breed publiek. Vier daarvan zijn geheel of gedeeltelijk digitaal. De Archeologische Steunpunten vormen een initiatief van de provincie Friesland om lokaal bezoekerscentra te creëren en de Erfgoedlogies vormen een mogelijkheid om gast te zijn in monumenten die daarvoor zijn ingericht. De cultuurhistorische kaart is een digitaal initiatief van de provincie Friesland om cultureel erfgoed (monumenten, archeologie, aardkundige elementen en structuren) digitaal te ontsluiten. Het Historisch Centrum Leeuwarden wil alle gebouwen in Leeuwarden digitaal ontsluiten door middel van bouwtekeningen, foto's, archiefstukken en literatuur. In het Rijksarchief is onlangs de tentoonstelling 100 jaar Woningwet geopend. Daarnaast zal ook daar een digitaal zoekprogramma gedemonstreerd worden. Tot slot het project Frieslands Verleden Digitaal Belicht. Bij dit samenwerkingsproject van de vier erfgoedkoepels is ook het NCM betrokken. Het gaat daarbij om een integrale presentatie van Fries Cultureel Erfgoed op internet door de cultuur- en collectiebeheerende instanties. Zoals u merkt is er dus genoeg te doen en te zien op het gebied van digitaal cultureel erfgoed in Friesland.

Wij danken de provincie Friesland voor de constructieve samenwerking bij de voorbereiding en de gemeente Leeuwarden vooral ook bij de praktische organisatie van de middagprogramma's.

Tot slot maak ik graag bekend dat de negenentwintigste Nationale Monumentenstudiedag in het teken zal staan van de landelijke bouwkunst in het kader van 2003, Jaar van de boerderij, maar voor nu wens ik u een boeiende dag toe.

Samen staat u sterker: erfgoed in de digitale tijd

lid van de Raad
voor Cultuur

Dr. R.R. Knoop

Een 19-jarige jongere ziet op de tentoonstelling 'Je bent hoe je belt' in het nieuwe Museum voor Communicatie in Den Haag bij binnenkomst een muur van allerhande frontjes voor zijn mobiele telefoon. Cool. Hij had zijn hele middelbare schooltijd al doorgebracht, op school en thuis, met PC's en internet, net zoals u en ik met rekenliniaal geodriehoek en Bosatlas. Hij verstuurt gemiddeld 14,5 sms'jes per dag, speelt liefst 's morgens vroeg, als Amerika nog slaapt en het internetverkeer hier het snelst gaat, on line real-time webgames met vele tienduizenden medeliefhebbers. Hij koopt zijn Nike-t-shirt bij een winkel van de Mexx-keeten, en herkent McDonald outlets van Moskou tot Isla Margerita, van welke laatste hij meent dat het naast Mallorca ligt maar waarheen hij wel *on line* in twee minuten de goedkoopste last minute ticket heeft kunnen kopen en dat hij als *zijn eigen* wereld beschouwt. Hij downloadt dagelijks de coolste MP3 lounge sounds, die hij op telkens andere plaatsen vindt op aanwijzing van een virtuele community van net buddies, en brandt ze tijdelijk op zijn eigen cd's - voor de prijs van een paar telefoontikken. Als hij de sound bites al niet zelf verwerkt tot iets geheel nieuws. Ook fluistert hij goed hoorbaar tegen zijn vriendjes als hij mij in de trein mijn - toegegeven - wat oude model mobiele telefoon ziet gebruiken 'moet je zien wat een boomstam'. Voor al het virtuele wat hij doet op werk en in vrije tijd eist hij *instant access*: hij meent dat alles op het web aanwezig is, en dan moet je er ook direct en wel nu toegang toe hebben.

Dames en heren, of u het leuk vindt of niet, dat is de nieuwe wereld om u heen. Misschien niet overal, of *voor u* overal, zichtbaar of zulks in dezelfde mate, dan wel in rechtlijnige ontwikkeling (de deconfiture van KPNQuest kun je ook als een fase van een 'vallen en opstaan'-proces beschouwen), maar toch. Ikzelf was weer die 19-jarige toen de directeur van het Museum voor Communicatie me vorige week zijn - peperdure

-
i-mode telefoon liet zien. Mobiel netwerken. Met een groot hoge resolutie kleurenscherm en een dermate sexy toegangssnelheid (access!) dat ik er mijns ondanks een tikje opgewonden van werd. Die wereld nu vormt de achtergrond van de vraag die vandaag centraal staat: wat is de rol en betekenis van cultureel erfgoed in het digitale tijdperk, of omgekeerd: wat is het effect van de komst van de digitale tijd voor de omgang met het culturele erfgoed?

Voordat ik daarop inzoom wil ik u graag nog meenemen op een kleine cursus erfgoedontologie. 'Erfgoed' is niet *iets*, geen ding of object, maar een eigenschap van iets anders. (Mijn grootouders, ooit op reis in Turkije, zagen daar alleen 'hopen steen') Dat andere is *wel* een materieel object, maar dan verrijkt met kennis, waarden en betekenissen, die daarop geprojecteerd worden door u en ik, mensen of groepen. (Pas na een indringend gesprek met mij, hun kleinzoon-archeoloog, ging het hen langzaam dagen: ze waren weken lang van het vermeende Homerische Troje via het oude Larissa aan de Hermos, waar de vroegste dakpannen ter wereld zijn gevonden, naar

het unieke, in schaakbordpatroon aangelegde Priene uit Alexander de Grote's tijd getrokken.) In de driehoek van 'waarde - drager - toekener' nu verandert er voortdurend van alles. Welke waarde wordt er door wie, namens wie, aan welk object, of groep objecten, en in welke samenhang, toegekend, en waarom eigenlijk? En - gegeven het feit dat dat consequenties zou hebben - met welk recht, en ten koste van welk ander ding, groep of waarde? (U herinnert zich de moskee dan wel gouden tempel te Amritsar, de Afghaanse reuzenbeelden van Buddha.) Die dynamiek en interactie van betekenisgeving en toe-eigening vind ik persoonlijk niet minder dan fascinerend, vooral omdat per moment en per invalshoek de antwoorden anders worden gegeven. Je krijgt dan een gelaagde werkelijkheid, een accumulatie van elkaar in de tijd opvolgende, of elkaar in dezelfde tijd beconcurrerende waardensystemen. Denk in ons land aan de vragen rondom Huis Doorn, aan de nieuwe manieren van kijken naar gestapelde museale collecties (de vernieuwing van het Rijksmuseum!), en aan de waarderings- en selectieproblematiek in de monumentenzorg. Daar kom je niet uit als je de betekenissen niet expliciteert en interactief openstelt, en dat nu heeft alles te maken met de plaats van erfgoed in de digitale tijd, het hoofdgerecht van vanmorgen.

Dat hoofdgerecht bestaat uit drie schotels: de digitale tijd zelf, de maatschappelijke gevolgen daarvan en de plaats van erfgoed daarin.

De digitale tijd valt bijna samen met de instantane, om een mooie Engelse term te vernederlandsen, met de snelheid van het licht beschikbare informatie overal voor iedereen, en die vinden we natuurlijk vooral op internet. In de gebruiksonwikkeling daarvan zijn in het algemeen drie stadia te onderscheiden. Eerst herhaalt men elektronisch wat men in andere media al deed. De elektronische folder, een kijk-mij-eens-toepassing. Wie wat waar. Nu ook op internet. Daarna zal men vaak digitale diensten gaan aanbieden: het elektronisch vertalen van transacties die in de reële wereld ook al bestonden. On line bestellen van producten of diensten. Tot slot, en dat is natuurlijk de interessante take off waar iedereen van hoopt die als eerste te vinden en schathemelrijk mee te worden: een nieuwe soort dienst, of virtueel product, dat alleen maar in het nieuwe medium kan bestaan.

Amazon.com bijvoorbeeld voor zover die als *clearing house* voor duizenden boekhandels en uitgevers optreedt, on line games waar u en ik nog nooit van gehoord hebben, of last-minute-ticket.com die per minuut zo'n 500 grote en kleine luchtvaartmaatschappij-websites afgraast op zoek naar de beste deal. Een 16-jarig jongetje in Hilversum is er rijk door geworden: die bedacht een systeem dat automatisch berekende wat voor iedereen de goedkoopste mobiele telefoonaanbieding was. Het kenmerk van deze laatste categorie is *convergentie* - in een wat onorthodoxe betekenis van het woord: niet de aanbieders als zodanig zijn meer interessant, maar het aanbod over de hoofden van de aanbieders heen, en waar ook nog eens heel verschillende, nieuwe dingen mee worden gedaan. *Content* zoals de inhoud heel hip heet komt veel losser van het bedrijf of de instelling te staan (vandaar de hectische auteursrechtbewegingen van grote contentbedrijven). Dat is voor u als monumentenzorgers van niet te overschatten belang, want u gaat als weinig anderen over unieke content.

Deze getrapte implementatie van de nieuwe media gaat hand in hand met een verandering, of uitbreiding, van het economische paradigma in onze tijd. Deskundigen als Jeremy Rifkin en Joseph Rice hebben het onlangs in ons land voor de cultuurwereld al verkondigd. Bovenop de oude grondstoffeneconomie en het latere mer-

cantilisme, waar schaarste aan land en primaire materialen de maatschappelijke verhoudingen, informatiestromen en groei van rijkdom beheersten, op basis van eenmalige transacties, en ook bovenop de diensteneconomie, waar kennis van en toegang tot activiteitenaanbiedende mensen het schaarse goed vormden, wordt er meer en meer geconcentreerd in termen van het aanbieden van unieke ervaringen (*experiences*) waarvoor uw steeds schaarsere tijd wordt gevraagd. U moet verleid worden om een *timeshare* te leasen ten einde *access* te verkrijgen tot van alles. Bij Disney-Warner-AOL, Ford Motor Company, de bank-verzekeraar-grootgrutter-effectenmakelaar. U betaalt niet meer een kostprijs plus winstmarge voor een paar fijne schoenen, maar wilt deelnemen in de aura van Nike, een aura die ook maar niet meer noodzakelijk blijkt uit de schoenen die ze verkopen, en wel voor het honderdvoudige van de materiaal- en productiekosten ervan. In die wereld is het belangrijkste de *toegang* tot de ervaring, tot het delen in de perceptie van unieke maar vervliegende gevoelens; instant *access*. Daarom heet Veronica tegenwoordig Yorin: 'jij bent binnen'. Die wereld bijt zich natuurlijk ook vreselijk in zijn eigen staart, want naarmate er meer mensen met gevoelsunieke Nike-wannahaves lopen, verliest die ervaring navenant aan uniciteit. De hel, dat is een eeuwigheid in EuroDisney.

Wat heeft dat met erfgoed te maken? U grossiert in uniciteit. U verleent aan plaats en omgeving met uw betekenisgevende en –vermeerderende activiteiten een onvervangbare meerwaarde. U kunt de tendens van de grauwe geglobaliseerde eenheidsworst keren. De tientallen Vinexlocaties elk van een eigen gezicht voorzien. Met een *genius loci* verrijken. Zicht doen ontstaan op de historische gelaagdheid van de werkelijkheid, tegen de eendimensionalisering van de fysieke samenleving, tegen het brutale Veronica-gevoel (gisteren bestaat niet, morgen is een droom, u hebt recht op alles en wel nu en vooral op filevrij rijden).

Maar laat ik me beperken tot wat zakelijker argumenten. We waren bij de digitale tijd: die stelt dus de gebruiker en de inhoud centraal, over en langs de aanbieder heen en diens decennia, soms eeuwen lang opgebouwde instituties. En de digitale tijd creëert een behoefte aan uniciteit, waar u met name over gaat – samen met natuurlijk uw

collega's in de musea, de archieven, de kunstinstellingen.

Een tweede meer specifiek gevolg van de digitale tijd voor de erfgoedsector zit hem in de aard van uw primaire proces, uw *kennis handling*. Ik gebruik in de illustratie even het primaire proces in musea. Deskundigen bestuderen materiële cultuur, en scheiden daar geleerde dingen ('kennis') over af – meestal boeken – die tezamen met specialistische kennis elders een zekere *Body of knowledge* vormen, voor verschillende gebruikers, uzelf inbegrepen, de cyclus is rond. Met dat in het achterhoofd wordt er periodiek opnieuw naar het voorwerp van aandacht gekeken – of dat nu een Attische vaas is, een 17de-eeuwse gevel, de restanten van een Romeinse villa of een archiefblok. Het resultaat van uw primaire proces is een geïsoleerd fysiek product (boek) dat anderen kunnen of mogen gebruiken. In het digitale tijdperk is het, of wordt het, wezenlijk anders. Uw kennis wordt elektronisch verwerkt, komt beschikbaar op een netwerk, wellicht op internet, en wordt actief of passief in verband gebracht met databases, collectiebeheersystemen, publieksgegevenssystemen, catalogi, monumentenregisters. Voor de ontsluiting van uw geleerde taal zijn elektronisch ook de meest wilde instrumenten maar een muisklik verwijderd: thesauri, woordenboeken, encyclopedieën, en dossiers vol essays en betogen waar uw vaas, gevel, villa of archiefblok in wordt geanalyseerd, gerecenseerd, gebruikt, gewogen. Dat boek komt er trouwens ook nog wel, maar eerder als toevallige *spin off* dan als enig doel. Uw handel ligt met andere woorden op straat, en kan in principe door iedereen ook op hele andere manieren worden *hergebruikt*, in nieuwe contexten – hoe fel daar ook auteursrechtelijke schermutselingen over mogen worden gevoerd. Uw primaire proces is daarmee uitgebreid met het *vindbaar* maken van uw kennis, het ophangen ervan in mede door u gewenste waarde- en betekenisssystemen. U bent *volens nolens* lid van een nieuwe gemeenschap geworden. En omdat erfgoed toch werkelijk in principe collectief en van iedereen is, heeft 'men' de mogelijkheid er zelf iets mee te doen, althans met de gegevens erover en de kennis ervan.

En dat is precies wat de scheidende regering op dit gebied voor ogen staat. In april en mei heeft Van der Ploeg twee brieven – ik mag wel zeggen

brieven op poten – over dit onderwerp naar de kamer gestuurd: een eCultuur-brief en een Digitalisering van het Cultureel Erfgoed-brief (beide integraal op internet natuurlijk). Centraal daarin staat een visie op de kennismaatschappij van nu en straks waarin e-cultuur gestimuleerd wordt ten behoeve van expressie en reflectie. Dat wil voor het erfgoed-on-line zeggen: mensen moeten zich er zo mogelijk op nieuwe manieren mee kunnen uiten en de betekenis- en waardesystemen waarin het erfgoed functioneert moeten leiden tot bespiegeling, kritische omgang en interactie. Als gedigitaliseerde erfgoed informatie niet herbruikbaar is, niet leidt tot discours en discussie over betekenis, dat wil zeggen niet de mogelijkheid geeft tot toe-eigening, dan moet u dat vooral zelf weten. Wilt u dat wel, en bent u bereid een heel eind met procedures en standaarden mee te gaan, en ruimte te creëren voor kleinschalige R&D-experimenten ten behoeve van nieuwe digitale toepassingen die alleen in de nieuwe media mogelijk zijn, dan valt er bij voortgezet beleid heel wat te halen. Ik ga er hier niet dieper op in. We krijgen op enig moment een nieuwe regering van vast wat minder parse signatuur, en ook het parlement en de Raad voor Cultuur zullen er hun licht nog over laten schijnen.

Wat wel duidelijk is, is dat waar vroeger een vrager een 1:1-relatie met een aanbieder had, er nu al en straks nog veel meer relatienetwerken ontstaan van groepen gebruikers (we hebben het gek genoeg niet meer over ‘vragers’) enerzijds en gemeenschappen van aanbieders van gegevens/kennis anderzijds. En tussen die twee zal er veel meer van tweewegverkeer sprake zijn. Scholen die de werkstukken van hun kinderen doen opnemen op de gemeenschappelijke websites van samenwerkende erfgoedinstellingen. Gebruikers worden uitgenodigd tot expressie en reflectie En de aanbodsinstellingen zullen inderdaad meer en meer samenwerken. Op het slotdebat van de NMV, vorige week maandag in Amsterdam, merkten de rond 250 daar aanwezige musea ‘samenwerking met andere erfgoedinstellingen’ als de belangrijkste voorwaarde aan voor het succes van de musea in de toekomst en voor de vergroting van hun bereik. Er wordt met smart op u gewacht. Er zal bovendien, denk ik, waarschijnlijk een nieuwe markt ontstaan voor professionele intermediairs (inkoopcombinaties?) die in nieuwe rollen en op verschillende manieren de vraag zullen vertalen

dan wel namens consortia van aanbieders virtueel zullen optreden. U kunt er zelfs rekening mee houden dat wat u als eindproduct levert: mooie kennis, afgewogen verbanden, contexten en oorzakelijkheden, straks door uw afnemers voor heel andere zaken gebruikt zal worden. *Wat je ermee doet* wordt belangrijker dan het ding zelf. De tango Nonino *sound-bites* en de tranen van Maxima zijn interessanter dan *the royal wedding*, zeg maar.

Nog meer inzoomend op de digitale tijd en de erfgoedwereld. Een hardnekkig misverstand is dat ‘het erfgoed gedigitaliseerd zou moeten worden’. Dat is natuurlijk onzin, maar bij wat vorig jaar nog ‘grote jongens’ waren, de KPN bijvoorbeeld, leeft het beeld wel heel sterk dat erfgoed gelijk staat aan platte schilderijen, die je inderdaad makkelijk tot een digitaal plaatje maakt. Een schilderij door Willem van Haeght (uit de werkplaats van Rubens) uit 1632, nu in het Mauritshuis, maakt dat duidelijk. Wat je ziet is verbluffend mooi, en is in het mega-project ‘het Geheugen van Nederland’ van de Koninklijke Bibliotheek ook fluks op het net gezet, maar – laten we wel wezen – absoluut onbegrijpelijk zonder een sloot aan informatie. Je ziet een soort fantasie over een schildersatelier. Analyse van de rond 50 afgebeelde werken wijst erop dat het de collectie van schatrijke Antwerpenaar Van Geest betreft, de broodheer van de schilder - maar uitgebreid met tal van destijds wereldberoemde oude en contemporaine schilder- en beeldhouwstukken. Dan is de afgebeelde schilder waarschijnlijk Van Haeght zelf en is het onderwerp dat van de ‘encyclopedische wonderkamer’. Maar het is ook een historiestuk – destijds met voorrang het chiqueste en duurste schilder genre – want er staan linksonder wel erg opvallende antieke figuren op. Uit de titel van het werk blijkt het om Alexander de Grote te gaan die aan zijn hofschilder Apelles het meisje Campaspe waarop Apelles verliefd was geworden aanbiedt, en wel op het moment dat Alexander komt kijken hoe zij als model dient voor een portret van de Aphrodite, zijnde de schoonheid en de waarheid. Met dat laatste is het dus ook een allegorie. Van Haeght afficheert zich met dit doek dus als de nieuwe Apelles van zijn tijd: artistieke propaganda. Vier lagen, die zich pas met kennis van context, iconografie en iconologie voor je ontsluiten. De vraag is dan: Wat digitaliseer je nou? Het platte maar wonderschone plaatje, zeker, EN natuurlijk

de gegevens, visies, betogen en zingevingen in die vier perceptielagen!

Ik vind dit zo essentieel – en anderen vinden het zo weinig voor de hand liggen – dat ik nog een casus geef, maar nu zonder mooi plaatje. Het Stokske van Van Oldenbarneveldt kun je – moet je – relateren aan een dicht historisch en geladen politiek verhaal, gecombineerd met schilderijen van de man en zijn vorstelijke tegenstander, de resten van zijn woonhuis, de correspondentie tussen de twee en de Staten van Holland, akten door hem ondertekend. Al die feitelijke dingen kunnen digitaal met elkaar in verband worden gebracht. Dan heb je echter nog niets, want ze moeten nog geduid. Daartoe heb je instrumenten nodig, allereerst op cognitief niveau (biografie, woordenboek, thesaurus, encyclopedie, bibliografie, kaartmateriaal), dan op interpretatief niveau (het waarom): receptie, visie, context. Dat kun je best van elders halen, maar ben je een erfgoedbeheerder, of maak je deel uit van een consortium van dezulken, en heb je interactie, inclusie, en het niet willen monopoliseren van de waarheid in je vaandel, dan zul je daar zelf de eerste stap voor moeten zetten, of anderen in staat stellen dat te doen. Wat je intussen bereikt hebt is niet minder dan een digitale *Reference Room*. Dat, mijne dames en heren, is wat ik de grootste uitdaging van de digitale tijd aan de erfgoedsector vindt. Geef de mensen je spullen, en stel ze vervolgens vooral in staat er wat mee te doen.

Hoe doe je dat dan? Het is werkelijk te simpel voor woorden, in theorie dan. Een virtueel record (of beter: de digitaal vertoonde fysieke metafoor van een virtueel record, maar dat is meer voor de echte liefhebbers), met wat feitelijke gegevens, een plaatje en een praatje. Daarnaast een enkel voorbeeld van een thesaurus, een referentielijst met voor de inhoud van de gegevens en het praatje betekenisvolle begrippen. Sets van deze records, of objecten zoals ze in XML-taal heten, zijn meervoudig te ontsluiten: horizontaal op gemarkeerd sleutelwoord, op gegevenssoort, van buiten via inleidingen of toelichtingen, of via de referentielijsten. Naarmate u er meer heeft wordt het bijhouden ook belangrijker, liefst automatisch natuurlijk. En als u de records van de burens erbij wilt betrekken zult u minimale afspraken moeten maken. Maar dan krijgt u ook iets heel moois. Vervolgens kunt u de normale maatschappelijke

interactie die u allemaal heeft, namelijk het te woord staan van uw klanten, de bewoners van uw stad, de leerlingen van de school op de hoek, bundelen en digitaal organiseren in slimme vormen van kennismangement. De vragen die men u stelt beantwoordde u natuurlijk toch al altijd. Wat u eraan toevoegt, in dit voorbeeld een samenwerking van drie Leidse musea (Naturalis, volkenkunde en oudheden), is een administratie waarin u de vragen – met name welke digitaal binnenkomen – logt, ze categoriseert, en ze via een verfijnd systeem van doorspelen naar het achterhuis, validering en redactie on line beschikbaar stelt. Dan bouwt u vanzelf aan een openbare kennisdatabase die u kunt koppelen aan uw al bestaande digitale *reference room*, periodiek te upgraden: een Virtueel Vraagcentrum als parel aan uw kenniskroon.

Maar vergist u zich niet in de enorme gevolgen voor uw organisatie. Als kennis inderdaad uw bedrijfskapitaal uitmaakt, en u die kennis in een digitale omgeving intern en extern dynamisch wilt exploiteren, heeft dat ingrijpende gevolgen. Om kennis te kunnen delen, waar daar gaat het hier uiteindelijk over, moeten instellingen veel diepgaander met elkaar samenwerken dan voorheen, en wel op het terrein van hun *core business*. Geen lollige eigen systemen meer, geen eigen nomenclatuur omdat je meende dat je de enige was die zich er mee bezig hield. U gaat de dingen werkelijk anders doen, en uiteindelijk ook geheel andere dingen doen.

Maar wat is eigenlijk de digitale stand van zaken op erfgoedgebied in Nederland?

In de afgelopen vier jaar mocht ik de Mondriaan Stichting adviseren in de commissie Publieksgerichte Digitaliseringsprojecten. Ik overdrijf niet wanneer ik stel dat de aardigste, creatiefste en gedurfdste van de paar honderd projectvoorstellen die we in die periode langs kregen slechts zelden van de grote, nationale instellingen afkomstig waren. Ze kwamen vooral van kleinere particuliere initiatieven, waar helemaal geen instituut, museum of dienst achter schuil ging. Integendeel. Je kon zonder moeite constateren dat de er zijdeling bij betrokken grote instellingen dat eigenlijk een beetje *contre coeur* deden – dat betrokken zijn dan. Zoals een voorstel om de beschreven en versierde grafzerken in de Amsterdamse Oude Kerk eens

te verbinden met wat er over enige honderden begravingen bekend is bij het archief, hangt in de hoofdstedelijke musea, en staat of stond aan de Amsterdamse grachten. En dan gaat het werkelijk om opzienbarende figuren, van de Gouden Eeuwse regentenaristocratie tot en personen als Sweelinck, Roemer Visscher, Jan van der Heyden en Rembrandts Saskia. Wij hebben het voorstel met stip gehonoreerd. Ook de genoemde Van der Ploegse digitale erfgoedbrief aan de Kamer spreekt daarover, dat wil zeggen over de noodzaak oog te hebben voor in de marge broeiende vernieuwing, en met het schaamrood op de kaken (mijn woorden) ook oog voor een bescheiden maar vaste ruimte die gevestigde instellingen eigenlijk voor R&D zouden moeten reserveren.

Ik kom tot mijn slot, en dat is een dubbel toetje. Mocht u nog aarzelen om de hand aan de digitale ploeg te slaan, dan geef ik u nog op een rijtje een paar argumenten. En mocht u het al van plan zijn maar nog aarzelen, dan geef ik u enige tips & tricks om bekende valkuilen te vermijden.

De redenen om u met voorrang af te vragen of de digitale tijd nu werkelijk iets is voor de erfgoedsector zijn:

- de gebruiker staat tegenwoordig centraal, of u dat nou leuk vindt of niet. Ook het hoofdaccent in de monumentenzorg, zie de regeringsbrief aan de kamer dit voorjaar, wordt allengs verlegd van monument naar gebruiker.
- 'Gevestigde' (hoe moeten we niet oppassen met dat woord!) instellingen evolueren steeds meer van *bolwerk* dat de klant, de mensen in het land, afhoudt van de precieuze gespecialiseerde inhoud, naar *poort* die toegang geeft tot de hele wereld op dat onderwerp
- de kennissamenleving van nu en straks geeft als een soort automatisme de mensen gewoon rechten, niet juridisch, maar de *facto*: *can do, will do*
- er is - of er zal dra komen - in een steeds gelijkvormiger, globaal plattere wereld een evenredig sterke behoefte aan reliëf, onderscheid en authenticiteit
- uw kroonjuweel is niet het erfgoedobject, maar uw kennis daarover en uw inzicht in het proces van waardetoekenning en -verheldering; in het e-tijdperk is het zichtbaar maken, organiseren en delen van die kennis en dat inzicht een *enorme* kans.

Dan de meest voorkomende vergissingen, die als u ze niet kent evenzoveel gevaarlijke valkuilen zijn:

- als u als management, bestuur of directie de erfgoeddigitalisering, dat wil zeggen het proces van kennisdeling door nieuwe media, zou wensen te sturen, beheersen en bezitten, dan graaft u een peilloos diep gat. Dat kan eenvoudigweg niet. U kunt *wel* voorwaarden creëren waaronder u ervan uit mag gaan dat e.e.a. wat snelheid krijgt. Maar het belangrijkste is dat uw houding er een van betrokkenheid in plaats van beheersing zou moeten zijn, met enig vertrouwen in 's mensen (ook uwer medewerkers) en uws collega's nieuwsgierigheid en groeivermogen.
- Digitalisering is waarschijnlijk een mooi doel, maar het feest begint eigenlijk pas na de digitalisering. Hoe gaat u vervolgens met al die mooie, snel verkrijgbare digitale informatie in al die zoevende databanken om, en hoe laat u anderen ermee omgaan? Hoe gaat u met hun reacties om? Heeft u een beetje *back office*? Is de informatie werkelijk geschikt voor hergebruik? Hoe duurzaam is die? En voor hoelang? Een eenvoudige rekensom die de industrie hanteert leert dat de kosten voor technische innovatie tot die voor de exploitatie bij een normale life cycle zich verhouden als 30:70.
- Ook als u niet durft uitglijden wordt het niks. Niemand weet precies waar het eindigt, het kan daarom niet als een project worden georganiseerd - alleen de richting ligt vast. Durf het proces maar aan. En wil er vooral van leren.
- Mocht u denken dat als u nu begint u er over een jaar bent, mits u er genoeg middelen tegenaan gooit, dan krijgt u het lid op de neus. Uit het feit dat de gevolgen vooral sociaal zullen zijn (u gaat de dingen anders doen, en straks ook geheel andere dingen doen), volgt dat de culturele ommezwaaai van onze sector op dit gebied vele jaren in beslag zal nemen. Als het iets moet worden, dan waarschijnlijk via een zwaan-kleef-aan-model.

Dit duurt dus lang, grijpt diep op onze organisaties in en is werkelijk heel wat meer dan wat PR en communicatie, zoals enige jaren geleden nog wel eens gekscherend door chique maar hoogbejaarde museumdirecteuren smalend over internet werd opgemerkt.

Ik vat samen. De werkelijkheid rondom ons verandert snel en stelt nieuwe eisen. De kenmerkende aard van het erfgoed is niet materieel maar immaterieel: het gaat om kennis, betekenis en waarden. De digitale tijd stelt de inhoud centraal, langs en om de aanbieder heen, voor breed en nieuw hergebruik. De huidige digitale revolutie grijpt diep op de primaire processen van de erfgoedwereld in, waar het immers om kennis en betekenis gaat. De sociale gevolgen daarvan zijn dat u verleid en gedwongen wordt veel meer samen te werken, tegenover en ten behoeve van gebruikerscommunities en nieuwe intermediairs. We hebben het dan nadrukkelijk niet over digitalisering van het erfgoed zelf, wat een contradictie in terminis is, maar van onderling verbonden en expliciet gemaakte

desbetreffende gegevens, kennis, context en waardering, volgens het model van een digitale *reference room*. Hoe je e.e.a. doet is niet zo moeilijk. Wel de organisatie die je moet hebben om het feest NA de digitalisering pas goed te laten beginnen. En de aardigste dingen zitten waarschijnlijk in de marge, net om de hoek.

Dames en heren, ik hoop expliciet en impliciet duidelijk gemaakt te hebben dat erfgoed in de digitale tijd slechts een kans heeft wanneer u er met z'n allen voor gaat, en wel samen met de collega's in de buursectoren en met onverwachte creatievellingen om de hoek. En natuurlijk ook dat deze vroege driegangen-maaltijd u goed moge bekomen.

Ontluikend, verrassend, bedriegend, bedreigend

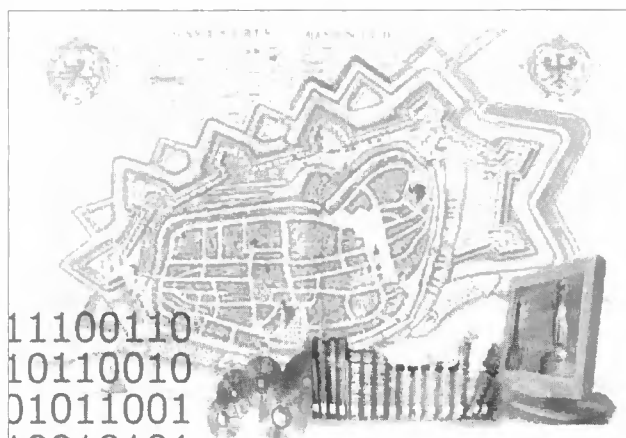
projectleider
kennisinfrastructuur
cultuurhistorie

Ing E.J. van Capelleveen

Ontluikend: De snel groeiende stroom gedigitaliseerd cultureel erfgoed laat de grens tussen professional en amateur ogenschijnlijk vervagen. Het besef dat vermelding van bron, inwinmethode en andere metagegevens essentieel is voor het valideren lijkt in hoog tempo te verdwijnen. De digitale waarheid is bijna een *bedrog* op zich. En toch *verrast* de fraaiheid van de digitale beelden en ook de mate van detail. De beperkte mogelijkheden om snel overzicht en structuur te ontdekken, alle slimme zoekmachines ten spijt, verrast pas na enig gebruik. En ook *bedreigend* want manipulatie ligt op de loer. Je krijgt haast de indruk dat wanneer het niet op het Internet staat, het ofwel niet meer bestaat, of niet belangrijk kan zijn. Immers dan had iemand het er wel opgezet en had je het ook gevonden.

Cultuurhistorie

Cultuurhistorie is het *verhaal van de plek*, van de mensen die daar leefden en hoe ze daar leefden. Dat vertaalt zich naar historische (steden)bouwkunde, historische geografie, archeologie, aardkunde, cultuurlandschapkunde maar ook naar roerend erfgoed zoals dat in musea tentoongesteld wordt. En laten we vooral het verhaal van de mens niet vergeten. Dit cultureel erfgoed is door onze voorouders bewaard in verhalen, geschriften, kaarten en allerhande voorwerpen en niet in de laatste plaats geconserveerd in het landschap, bouwwerken, structuren en de ondergrond van ons kikkerlandje.

Het achtergrandlago van Overijssel in kaart (Hageschaal Saxion)

Digitalisering

Pas de laatste vijftig jaar hebben we ook met steeds meer succes pogingen gedaan het te digitaliseren. Aanvankelijk door tekst om te zetten in reeksen van nullen en enen, ook wel aangeduid als bitpatronen. Later door ook afbeeldingen vast te leggen in steeds groter wordende reeksen nullen en enen die synoniem stonden voor grijs-tinten en weer later ook voor kleuren. Inmiddels scant een beetje amateur thuis elk willekeurig document, foto of kaart even in en plaatst het nu digitale plaatje, al dan niet bewerkt, op zijn privé webpagina. En daarmee komt het plaatje met de bijbehorende tekst opeens beschikbaar voor een nog steeds groeiend leger geïnteresseerde surfers. Surfers, want zo noemen we die lieden, die via het Internet zich laten meevoeren op de golven van aangeboden informatie. Aanbod van informatie,

dat afhankelijk van het zoekgedrag van de surfer via webpagina's, (door)klikpunten en 'downloads' beschikbaar komt.

Een eigen digitale verzameling

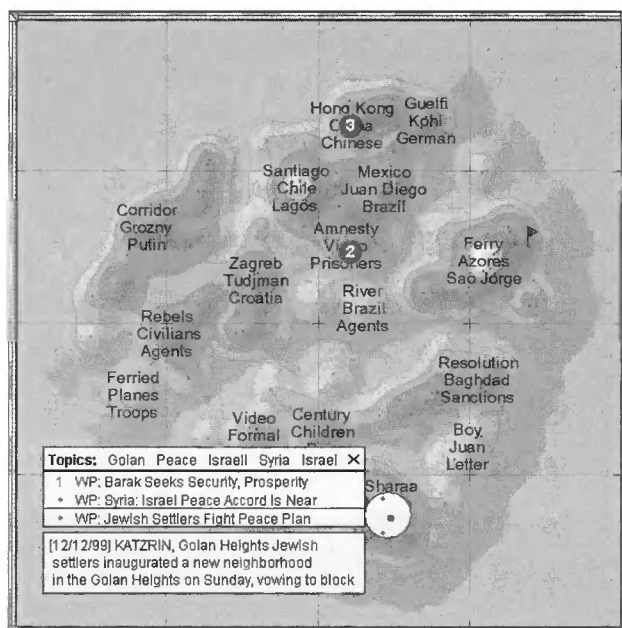
Voorwaar een digitale wereld die zich in hoog tempo openbaart aan de wereld van de cultuurhistorici en een ieder die cultuurhistorie een warm hart toedraagt. Zowel professionals als amateurs, al dan niet verenigd in organisaties, betreden het Internet. Zij werpen zich op het medium dat het mogelijk maakt op afstand en onafhankelijk van openingstijden (beeld)archieven, gegevens- en kennisbanken te raadplegen. Ze knippen en plakken, verzamelen uit vele bronnen en stellen ook vaak hun eigen verzameling samen. Een privé verzameling rondom een bepaald thema ontstaat en wordt aangevuld met het gescande beeld- en kaartmateriaal en het via de tekstverwerker vastgelegde verhaal. Een nieuw loot aan de bonte verzameling cultuurhistorie is geboren.

Deze omateurfoto gevonden op het Internet gaf me het inzicht dat de kerk ter plekke verdwenen is (bron onbekend)

Nieuws onder de zon?

Is er eigenlijk iets nieuws onder de zon. Wel nu 'Ja' en 'Nee'. 'Ja', want er ontstaan in rap tempo waardevolle gegevens en kennisverzamelings op heel specifieke gebieden, die nu, mits ontsloten, anderen inspiratie en inzicht bieden. De opwaartse spiraal van kennisontwikkeling en daarmee tot verdieping van het vak ondergaat een versnelling. En 'Nee' want deze kennisontwikkeling vond voor de digitalisering natuurlijk ook al plaats, zij het dat het tempo toen werd bepaald door hoever een ruiter kon rijden en hoe snel een monnik kon schrijven. En niet in de laatste plaats hoe slim de aanbieder en ontvanger van de informatie was.

Kaart van het nieuws van de dag en de relaties daar tussen (Cartia)

Vandaag de dag wordt die ontvanger geholpen door de slimme zoekmachines. Internetrobots die het aanbod systematisch doorzoeken en verbanden ontdekken en die in kaart brengen. Kennisatlassen ontstaan, maar kaartlezen blijft een vak apart

Toekomst in kaart

De historische kaarten van een gebied of die van de VOC worden binnenkort digitaal aangeboden. Ze komen binnen afzienbare tijd ook digitaal te koop. Daarvoor surf je via een slimme internetrobot gewoon naar een clearinghouse, een soort digitale markt. Maar wel een markt die de transacties registreert, afrekent en de informatie digitaal toelevert. Je koopt de kaart en deze wordt 'thuis' bezorgd, naar keuze fysiek (gedrukt of geplot) maar bijvoorbeeld ook als gegevensverzameling. Die dataset kan op de TV getoond worden of op het dynamische schilderij.

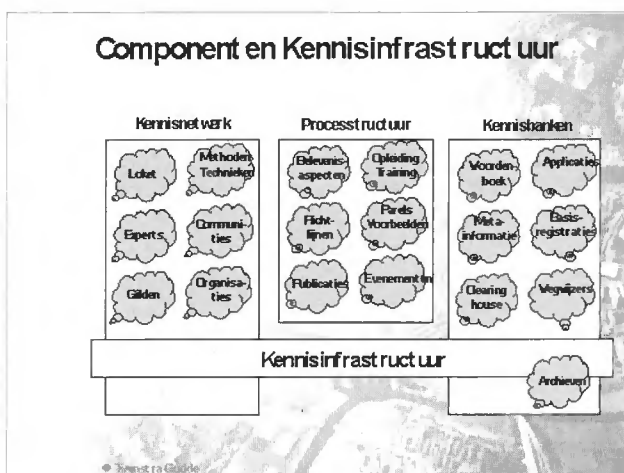
Voorbeeld van een grootbeeldprojectie (dynamisch schilderij) (Fujitsu)

Een kunstuitleen maar dan van cultureel erfgoed behoort tot de mogelijkheden. De dataset kan in principe voorzien worden van een tijdelijkheidsmerk waardoor ze 'vergaat' na de uiterste houdbaarheidsdatum. Verhandelbaarheid van

cultureel erfgoed ligt mogelijk op de loer. Enfin, technisch is dit allemaal haalbaar, maar de tijd zal ons leren of er ook werkelijk afzetmogelijkheden zijn. Of de commercie het cultureel erfgoed voldoende interessant bevindt, of dat de amateur de markt beheerst. Feit blijft dat de digitale technologie en de brede verspreiding van computers en de laagdrempelige beschikbaarheid van Internet de kennisinfrastructuur van de cultuurhistorie zal laten ontstaan. Amateurs en professionals bepalen samen of dat langs de weg van 'vele bloemen bloeien', 'de geregisseerde variatie' of de 'standaard' zal verlopen.

Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie

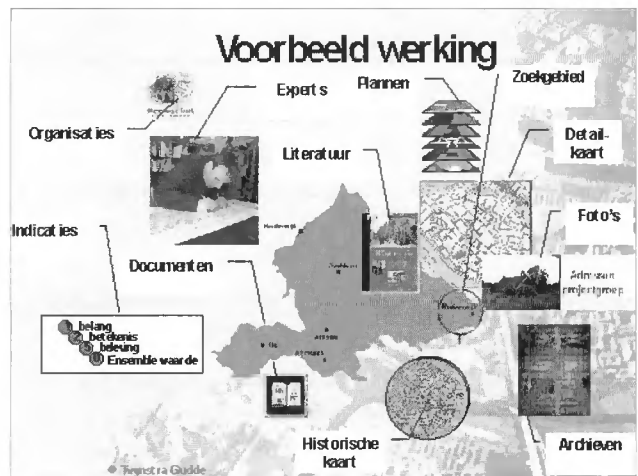
De Kennisinfrastructuur waar we het al eerder over hadden is zoveel als het geheel van middelen dat de beschikbare kennis en informatie in kaart brengt en laagdrempelig ontsluit. De kennisinfrastructuur bestaat uit een reeks onderdelen. We maken daarbij onderscheid tussen kennisnetwerken, kennisbanken en de processtructuur. De kennisnetwerken bestaan uit een (fysiek) loket, waar mensen van vlees en bloed, de weg wijzen naar andere deskundigen, organisaties, beschikbare methoden en technieken. Ook vindt daar de vorming

Componenten van de Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie

van gilden en communities (interessegroepen) plaats. De kennisbanken is de verzamelnaam voor de basisregistraties, allerhande databanken, meta-informatie, wegwijzers enzovoort. De processtructuur zijn die dingen en activiteiten die ervoor zorgen dat mensen hun kennis en informatie expliciet maken en vastleggen in de kennisbanken, dat mensen de informatie en kennis uit de kennisbanken kunnen vinden en kunnen interpreteren.

Maar ook dat de vulling en het gebruik van de kennisnetwerken en kennisbanken op gang komt en blijft bestaan.

Voorbeeld Toegang tot de kennis en informatie

Toegang tot de kennis en informatie: een voorbeeld
Omdat een verhaal over de kennisinfrastructuur al snel abstract is, hebben we een voorbeeld uitgewerkt. We zoeken de informatie van een plek in Oost-Gelderland. Het systeem toont het gebied en via een vergrootglas licht de gebruiker daarbij voorbeeld Winterswijk uit. Meerdere knoppen maken het dan mogelijk de beschikbare foto's en adressen van deskundigen van een plek (klein gebied of object) te tonen. Maar ook de plannen van de Gemeente, het Waterschap, de Dienst Landelijke Gebieden, de Provincie en het Rijk kunnen opgevraagd worden. Via indicaties op belang, betekenis, beleving en samenhang kunnen snel uit een grote verzameling de krenten getild worden. Natuurlijk kunnen verwijzingen naar documentatie en andere literatuur respectievelijk archieven zo ook gevonden worden. Natuurlijk is dit maar voorbeeld, maar het gecombineerd zoeken op geografisch gebied, thema, periode en indicatie lijkt wel de sleutel voor laagdrempelig en trefkanszeker zoeken.

Cultuurhistorici Let op uwe Saec

Wat zijn nu de essenties van dit verhaal? Wel, dat valt uiteen in drie delen:

1. Digitaliseren: Ja, maar met behoud van het etiket!
2. Wat, in welke vorm en voor wie eigenlijk?
3. Digitaliseren is vooral ook de kunst van het weglaten!

Ten eerste is het behoud van de gegevensiden-

titeit van de digitale data, het etiket aan de achterzijde essentieel. Wat tonen we eigenlijk, hoe is deze informatie verkregen, hoe hangt ze samen met andere informatie. Anders is het net een papierhoop zonder ingang.

Ten tweede moet de aanbieder altijd nadenken over hoe hij/zij de informatie wil aanbieden uitgaande van de doelgroep die hij/zij wil bedienen. Maak daarbij een keuze voor detail of overzicht.

En ten derde is digitaliseren, gezien het karakter van internet ook vooral de kunst van het weglaten. Het surfgedrag moet bediend worden en dat is verleiden via woorden en beelden die beleving of gedrag beïnvloeden en tot doorzoeken en downloaden aansporen. Maar bedenk dat niets dodelijker is dan het downloaden van een groot bestand dat niet overeenkomt met de verwachting die door het etiket gewekt werd.

Dan maar het net op:

de aarzelende inburgering van het Nederlands cultureel erfgoed op het WorldWideWeb

directeur Vereniging
Digitaal Erfgoed Nederland

Drs. J.Th. Taekema

Geweldig dat deze nationale monumentenstudiedag in het teken staat van erfgoedbrede samenwerking en ICT. Nou ben ik van de Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland, kortweg DEN. Een zinvolle inzet van ICT bij cultureel erfgoedinstellingen rekent DEN tot haar *kerntaak*, dus het zal u niet verbazen dat ik die aandacht voor ICT en samenwerking van harte toejuich.

ICT kan in de cultureel erfgoedwereld ook wel een steuntje in de rug gebruiken. We hebben ons als instellingen en beheerders er nog steeds niet van harte aan verslingerd. Want zo 'online' is cultureel Nederland eigenlijk helemaal niet. In november 1998 alweer publiceerde de Wetenschappelijk-Technische Raad van SURF het rapport Alles uit de kast, waarin werd geschetst hoe onderontwikkeld Nederland eigenlijk is op het gebied van digitalisering van het cultureel erfgoed.

De WTR stelde vast dat Nederland ten opzichte van veel andere ontwikkelde landen een forse achterstand heeft op het gebied van informatisering van de culturele sector. En helaas is er sinds 1998 niet zo gek veel veranderd. Nog steeds zijn de gevallen zeldzaam waarin instellingen op dit gebied met elkaar samenwerken en daarbij standaarden hebben afgesproken of samen producten weten te vervaardigen, zeker over de grenzen heen van de eigen sector.

Het publiek is vooral gediend met een geïnte-

greerd informatieaanbod (is zich ook over het algemeen totaal niet bewust van de kloven tussen de erfgoedsectoren), maar de instellingen bieden eigenlijk vooral op zichzelf staande digitale gegevens, alleen te doorzoeken binnen het eigen informatiesysteem. Het ontbreekt bovendien aan coördinatie om standaarden en methoden te bepalen en uit te wisselen en om bestaande en nieuwe initiatieven en activiteiten op elkaar af te stemmen over al die heggertjes heen. Eigenlijk geldt dat ook in veel gevallen voor de situatie binnen de instellingen zelf. Hoewel een aanzienlijk deel van de instellingen wel aan de eigen 'digitaliseringsopgave' is begonnen en vaak al een eigen website heeft, zijn de activiteiten maar zelden in een integraal informatiebeleid opgenomen.

Daar komt natuurlijk bij dat het World Wide Web nogal wat van zijn oorspronkelijke onverbiddelijke aantrekkingskracht lijkt te hebben verloren. Er is zelfs sprake van een serieuze tegenbeweging, die waarschuwt voor de dreigende *information overload* in de informatiesamenleving die over ons komt. Dus zeggen velen net als John Naisbit in goed Nederlands: *We are drowning in information, but starving for knowledge.*

In die tegenbeweging zou men zeggen: alweer twee sites erbij! Er zijn al twee miljard webpagina's! We zouden die tegenbeweging natuurlijk kunnen afdoen als een onvermijdelijke fase in proces waarin we leren omgaan met de nieuwe

media. Tanden op elkaar, over een paar jaar weten we niet beter.

Maar tijdelijk of niet, de *information overload* heeft ons doen belanden in een zap-cultuur. Zo blijft de Amerikaanse tv-kijker gemiddeld zo'n 3 ½ minuut bij dezelfde zender en zapt dan weer verder. Dat wijst op een huiveringwekkende wetmatigheid: door de enorme toename aan informatievolume, neemt de gerichte aandacht van de beoogde gebruiker evenredig af. Vervelend effect daarvan is weer, dat wie genoeg geld en kanalen heeft, naar de tactiek grijpt van *Spend more, shout louder*. De aanbieders gaan elkaar overschreeuwen en aftroeven met nog aangrijpender aanbod. Je zou je bij deze trieste constatering bijna gaan afvragen of wij als cultuursector zonder enorme PR-budgetten nog wel iets te zoeken hebben op het digitale platform. Het heeft allemaal bijgedragen aan de huidige trend van de *experience economy*: Bezorg je klant geen product, maar een Totaalervaring, liefst langs meerdere communicatiekanalen. Internet is er maar één van.

De wereld van het www is erg wreed: het afgelopen jaar hebben we de zogenaamde dotcom-industrie in elkaar zien klappen. Internetbedrijven vallen een voor een om, of moeten flink inkrimpen. Het heeft allemaal wel wat weg van een *Shootout at the OK Corral*. Alsof de dotcom-industrie ons een eigen interpretatie van de *experience economy* wil voorschotelen.

Moet de erfgoedwereld daar een eigen bijdrage aan de *experience economy* tegenover zetten? Als we daar van af zien, is de kans groot dat de klus wel even voor ons wordt geklaard door ondernemende types op de manier die u ziet in het spel *Amsterdam*.

Maar laten we niet vergeten wat Riemer Knoop daar net over zei: u heeft daarvoor uitstekende troeven in handen: het erfgoed zelf en uw kennis daarover. En net als de vorige twee sprekers zeg ik: dat hoeft niet allemaal van A tot Z gedigitaliseerd te worden. Ten eerste gaat dat om teveel materiaal, waar ook nog eens een heel productieproces voor zou moeten worden opgezet. Voorzichtige ramingen leren ons dan dat de kosten in de miljarden Euro's gaan lopen; de kans dat het nieuwe kabinet daar vlot de portefeuille

voor trekt lijkt me uitgesloten. Ten tweede wil het publiek niet verder verdrinken in informatie, zoals we eerder constateerden, maar zich vooral laven aan kennis. Laten we dus eens goed bedenken hoe we dit medium dan wel goed kunnen gebruiken.

Het internet heeft namelijk ook een paar unieke voordelen te bieden. Natuurlijk moet cultureel erfgoed het vooral hebben van de directe ervaring, de confrontatie, de directe zintuiglijke waarneming, maar er blijft via nieuwe media toch meer dan genoeg over van de aantrekkingskracht en informatieve waarde. Laten we internet als medium daartoe eens vergelijken met televisie. Er is een behoorlijke, vrij stabiele belangstelling voor culturele programma's op tv. Het aanbod voor wat betreft het cultureel erfgoed is overwegend gericht op vrij brede groepen: Van Gewest Tot Gewest, veel highlights en algemene overzichten, veel grote klassieke beschavingen, weinig gespecialiseerde onderwerpen en avant garde. Heel kort door de bocht: de doelgroep die cultureel erfgoedinstellingen via internet moeten kunnen aanspreken bestaat minimaal uit de groep die culturele programma's op tv bekijkt, maar is in potentie eigenlijk nog diverser door de specifieke eigenschappen van internet:

- verder zappen biedt de enige mogelijkheid tot beïnvloeding van je tv-sessie; bij een deugdelijke internet-presentatie is het mogelijk om andere takken van hetzelfde verhaal te volgen of een geheel andere presentatie te starten, een eigen selectie te maken etc.
- Doorzoekbaar (binnen een site als vorm van interactiviteit, over het volledige net als mogelijkheid om een in principe oneindig aantal 'zenders' (sites) te vinden).
- Mogelijkheid om 'niche markets' te bedienen: productie- en 'uitzend'-kosten zijn veel lager dan voor tv-programma's, zodat het vervaardigen en beschikbaar stellen van specialistische producten al veel eerder 'loont'; zeker als men meertalige informatie bijlevert.
- Producten zijn 24 uur per dag bereikbaar; de gebruiker kan er op ieder moment van de dag voor gaan zitten.
- Juist voor cultureel erfgoed zijn nieuwe mogelijkheden op het gebied van digitale presentaties en virtuele reconstructies bijzonder geschikt.

Het past allemaal ook goed in verschillende lijnen

die de overheid voor het cultuurbeleid heeft uitgezet:

- Maatschappelijk bereik: goede zichtbaarheid en heldere positionering van het cultureel erfgoed via het internet stellen de erfgoedbeheerders in staat om - naast het vaste publiek - nieuwe publieksgroepen aan te spreken;
- Cultureel ondernemerschap: efficiënt informatiebeheer maakt erfgoedinstellingen slagvaardiger; bovendien zijn er commerciële mogelijkheden via Internet: duidelijker integratie in de toeristische infrastructuur, verkoop van digitale afbeeldingen met hoge resolutie, Internet-museumwinkels e.d.
- Cultuurbereik/investeren in jeugd: de instellingen kunnen educatieve programma's vervaardigen of componenten leveren die kunnen worden gebruikt in cultuureducatie/onderwijs via het internet;
- Cultureel vermogen zichtbaar maken: door fysieke beperkingen (ruimte, staat van conservering) kunnen de musea bijvoorbeeld gemiddeld maar 2 % van hun collecties laten zien. Digitalisering maakt dingen zichtbaar, ook al zijn ze fysiek niet toegankelijk; zeker als instellingen bepaalde zaken juist vanwege hun fysieke kwetsbaarheid willen afschermen voor publieke toegankelijkheid.

De staatssecretaris heeft de laatste ideeën hierover vastgelegd in de E-Cultuur-brief, en in de daarmee samenhangende brief over de Digitalisering van het Cultureel Erfgoed van 27 mei jl.

Kortom, het kan zeker nuttig zijn om het medium goed in te zetten. De overheid heeft er kennelijk ook wel zin in. Laten we eens gaan kijken of er al wat voorbeelden van goede sites te vinden zijn.

Dan dient zich meteen de vraag aan: hoe herken je een goede site? Dat kan bijvoorbeeld door sites te gebruiken die je in dat beoordelingsproces helpen. Zo kan het raadzaam zijn om eens te kijken wat voor eisen er aan informatie op het Internet worden gesteld. De Koninklijke Bibliotheek heeft daarvoor de Internet Detective online gebracht (in het kader van een Europees project, op basis van een systeem van de University of Newcastle). En als u zelf een site wilt maken, kunt u die laten testen door allerlei bedrijven en instellingen die zogenaamde usability tests en

benchmarks doen, zoals deze IBOOZ site. Die heeft dus niets te maken met virtueel dronken worden, maar biedt aan om uw site voor 8600 Euro ex BTW eens stevig over de hekel te halen. Ongetwijfeld leerzaam, maar wel wat duur.

U kunt natuurlijk ook gewoon wat doe-het-zelven en u daarbij houden aan de vuistregels die wij van ons marketing- en communicatiebureau geleerd hebben, en die u ook in veel cursussen en boeken zult aantreffen:

1. Inhoud (informatie / communicatie):

- Sluiten de inhoud en de presentatie van de site goed aan op de doelen van de organisatie?
- Is de informatie correct?
- Communiceert de site voldoende over wat bezoekers erop kunnen vinden? Is ook duidelijk wie ervoor verantwoordelijk is, en of die organisatie betrouwbaar is?

2. Ontsluiting:

- Worden de punten die de organisatie aan de bezoekers duidelijk wil maken, voldoende onder de aandacht gebracht (ook bij scannende, slecht lezende bezoekers)?
- Wordt snel, en liefst al op de homepage, een overzicht gegeven van de belangrijkste inhoud?
- Is de verdere indeling in onderdelen inzichtelijk, ook voor de leek?
- Zijn de verschillende onderdelen van begrijpelijke en beknopte kopregels voorzien?
- Als er gezocht kan worden in of via de site, is er dan hulp in de vorm van simpel en geavanceerd zoeken, termenlijsten, eventuele grafische zoekinterfaces?

3. Toegankelijke teksten en beeldmateriaal:

- Zijn de teksten niet te kort, maar zeker niet te lang?
- Zijn de regels niet te lang (max. 12-14 woorden)?
- Sluit het taalgebruik goed aan bij de doelgroep(en)?

4. Gebruiksgemak:

- Werken alle onderdelen van de site efficiënt en vlot?
- Is meteen duidelijk hoe u door de site moet wandelen/navigeren, waar u bent, waar u net geweest bent, hoe u verder kunt et cetera?

- Als hiervoor iconen of knoppen of plaatjes zijn gebruikt, is dat dan inzichtelijk, helder en consequent gedaan?

5. Vormgeving:

- Past de vormgeving bij de organisatie en bij de doelgroepen?
- Is de vormgeving niet te nadrukkelijk aanwezig (liflafjes, die vaak snel gaan vervelen)?
- Werkt de vormgeving overal: voor gewone PC's, voor Macs, op Microsofts Internet Explorer, op Netscape, op Opera? De gebruikers kunnen uit al deze hoeken en gaten komen.

6. Onderhoudbaarheid:

- Eigenlijk gelden de twee laatste punten niet voor de gebruiker, maar vooral voor de eigenaar van een site:
- Is de site zelf goed te onderhouden, niet te complex?
- Als u bijvoorbeeld de gebruiker de gelegenheid geeft vragen te stellen, heeft u dan de menskracht in huis om die ook vlot en afdoende te beantwoorden?

7. Vindbaarheid:

- Leuk dat de site er is, maar hoe kan die door de gebruiker worden gevonden? Hoe heeft u 'm aangemeld bij de grote zoekmachines (Altavista, Google, Ilse et cetera)? Is er een 'lijstverbinding' met andere platformen? Hier komen we onder 'samenwerking' nog op terug.

Eigenlijk is dit een ontmoedigend lijstje. Toch zijn er aardig wat sites die heel aardig scoren, ook in de monumenten- en erfgoedsector. Een volkomen willekeurige greep:

www.bma.amsterdam.nl, monumentenzorg Amsterdam, heeft een heel informatieve site, die zich prima houdt aan de net opgesomde regels: goede informatie, rustige, vertrouwenwekkende vormgeving, prettige navigatie, zinnen niet te lang, en veel links, onder andere naar www.amsterdamsegevelstenen.nl, ook al heel aardig, zij het dat de zinnen hier zo lang zijn dat het eigenlijk niet echt prettig meer leest. Er wordt echter wel heel goed gecommuniceerd: met de rubriek 'Opsporing verzocht' wordt de informatie bijvoorbeeld goed spannend gemaakt.

Het *Gemeentearchief van Bergen op Zoom* bood als

een der eerste culturele instellingen een geweldige zoek- en bestelfunctie voor de fotocollectie, dus een toepassing van de tweede generatie waar Riemer Knoop op doelde. Dat bleek een vorm van interactiviteit waar veel vraag naar bestaat. Natuurlijk zouden we graag ook op de zoekpagina's vermeld zien staan wie deze informatie eigenlijk aanbiedt, maar de toen geleverde software bood die functionaliteit kennelijk niet, en dat vergeven we deze early adapter graag.

Het *Haags Gemeentearchief* is kort geleden begonnen met een geheel nieuwe ontwikkeling op dit stramien: hier kan de gebruiker zijn/haar eigen commentaar bij het fotomateriaal zelf opgeven. Ook daar wordt uitgebreid gebruik van gemaakt.

www.monumenten.nl tenslotte geeft eigenlijk al een voorproefje van de door Riemer Knoop aangestipte derde generatie sites: aanbod van heel veel verschillende partijen, dat in deze totaalcontext aan waarde wint; waar monumentenbeheerders, -genieters en aanbieders van diensten elkaar kunnen vinden, waar de gebruiker als het ware lid kan worden van die grote monumentenliefhebbersfamilie.

En daarmee komen we als vanzelf op het al eerder genoemde aspect van de samenwerking. Juist op het gebied van de ICT heeft samenwerking veel zin:

- We kunnen niet alleen het erfgoed in ons eigen beheer, maar ook de verbanden met door anderen beheerd erfgoed zichtbaar maken, over de grenzen van instellingen en sectoren heen.
- Bepaalde informatiediensten kunt u in samenwerking met anderen opzetten, zodat u niet steeds zelf opdraait voor al het denkwerk, de exploitatie en het onderhoud.
- U kunt in allerlei samenwerkingsverbanden educatieve programma's of componenten leveren die kunnen worden gebruikt in cultuureducatie via het Internet.
- Door samen te werken kunt u ook makkelijker een pooltje gaan aanleggen van kennis, vaardigheden en capaciteit.
- Een beetje overzichtelijke presentatie, een beetje standaardisatie in de toegankelijkheid van het erfgoed op het net zou wel fijn zijn. Een soort meubelboulevard voor het cultureel erfgoed, om het maar eens oneerbiedig te stellen. Goede

zichtbaarheid en heldere positionering van het cultureel erfgoed via het Internet stellen ons als erfgoedbeheerders in staat om – naast het vaste publiek – nieuwe publieksgroepen aan te spreken.

Laten we dan eens kijken naar de bestaande erfgoedboulevards op het digitale wegennet. De startpagina's kent u natuurlijk allemaal. Er is er ook een voor de monumenten. Hoe statisch ook, en hoe sober vormgegeven, ze voorzien nog steeds in een behoefte. Natuurlijk neemt hun doelmatigheid wel af naarmate er meer vermeldingen op komen: niemand loopt voor zijn plezier van die ellenlange lijsten na, waar je verder niet in kunt zoeken en filteren.

Zoeken kunt u in ieder geval wel in de reeks portal sites die er voor de erfgoedsectoren zijn. De oudste daarvan is de Museumserver, die al sinds 1996 veel museale informatie aanbiedt (voor internet hoort dat al bij de protohistorie). Sinds kort is er ook Museum.nl, van de Stichting MuseumJaarkaart. Deze site biedt meer en actueler informatie over tentoonstellingen in musea. Voor de archieven zijn er ook verschillende, zoals het Archiefnet en natuurlijk de archieven-startpagina. Voor de monumentensector is er het al genoemde monumenten.nl, maar ook Cultuurgoed.nl, dat ik zou willen karakteriseren als een echte *feel good portal*. Natuurlijk is er ook nog een Archeologienet en een startpagina voor de archeologen onder ons.

Deze sites hebben allemaal een behoorlijk breed aanbod over de eigen sector. Museum.nl voegt daar het element van de promotie voor cultuurtoerisme aan toe. Dat doet natuurlijk ook de site van een stichting die u allemaal kent: Open Monumentendag. Ik hoef u niet uit te leggen hoe belangrijk het is dat u de Stichting Open Monumentendag van goede informatie voorziet.

En kent u deze site? Lekker weg in eigen land? De nieuwe koepel van ANWB, VVV's en Nationaal Bureau voor Toerisme (TRN) werkt er hard aan om ook het cultuurtoerisme daarop een goede plaats te geven. Wij werken daar als Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland intensief mee samen.

Van een heel andere orde is Kennisnet. Het is door Jo Ritzen gelanceerd als het platform voor

ICT-ondersteuning voor het onderwijs en heeft zo langzamerhand bijna alle scholen in Nederland bereikt. Die hebben er dus allemaal de beschikking over. Nu strekt Kennisnet zich uit over alle onderdelen van het onderwijs, maar er is ook aandacht voor cultuur. In de beleidsbrief cultuur@kennisnet.nl is de Cultuurwijs-site van de Vereniging DEN aangewezen als de site die cultuur voor Kennisnet ontsluit. Als u iets aan erfgoededucatie wilt doen, is het natuurlijk goed om te weten dat er zo'n kanaal voor u open ligt naar die grote, belangrijke doelgroep van het onderwijs.

Allemaal leuk en aardig, maar we kunnen toch onmogelijk op al die sites aanwezig zijn met onze informatie? Op alle sites zal inderdaad moeilijk worden, maar we kunnen een heel eind komen als we de juiste infrastructuur aanleggen en goed gebruik maken van standaarden. Eric van Capelleveen had het daar net ook al over. De ideale situatie is, dat we onze gegevens maar één keer ergens digitaal hoeven aan te bieden, en dat ze dan op alle platformen die we willen kunnen worden getoond.

Zo kan dan bijvoorbeeld de Cultuurwijzer van DEN voor informatie over het graf van Menno van Coehoorn in Wyckel doorverbinden met de Provinciale Bibliotheek Friesland, voor informatie over vestingwerken waar van Coehoorn bij betrokken was naar de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, voor een prachtige 18e-eeuwse kaart over de Franse belegering van Bergen op Zoom in 1747 naar de site van het gemeentearchief daar, en voor een portret naar het Fries Scheepvaartmuseum. Prettig voor de gebruiker om al die informatie in één zoekactie bij elkaar te kunnen vergaren, in plaats van allemaal aparte queestes door sites met ieder een eigen zoekstelsel.

Aardig van dit voorbeeld is ook dat we hier informatie bij elkaar kunnen aanbieden uit een bibliotheek, een archief, een museum en de RDMZ. Door aan een gezamenlijke infrastructuur te bouwen kunnen we dus gestalte geven aan het thema van Riemer Knoops verhaal: Samen staan we sterker. Riemer stelde terecht de vraag hoe we dat allemaal georganiseerd krijgen. Er zijn enkele projecten uitgevoerd die daar al ervaring mee opdoen. Deventer Geschiedenis, maar ook in

Flevoland is een vergelijkbaar project uitgevoerd, waarin musea, archieven, diensten voor archeologie en monumentenzorg en bibliotheken culturele informatie bij elkaar hebben gebracht, ontsloten en gepresenteerd.

Daar is nog een prachtig voorbeeld van in de maak. Vijftig gelukkigen onder u hebben als middagprogramma gekozen voor de presentatie van het project Fries Verleden Digitaal Belicht. In dit project, ondersteund door de landelijke en de provinciale overheden, werken vele instellingen in de provincie samen met landelijke koepelorganisaties (NCM, SNA, DIVA, NVM en DEN), niet alleen om prachtig erfgoedmateriaal uit alle erfgoedsectoren integraal aan te bieden, maar ook om boven water te krijgen hoe dat georganiseerd moet worden. Die organisatorische consequenties worden in een aparte rapportage opgenomen, zodat ieder consortium dat iets vergelijkbaars wil ondernemen daar zijn voordeel mee kan doen. Maar allereerst levert het natuurlijk integraal prachtig materiaal en prachtige context op. Zelfs zo mooi, dat we er in de Cultuurwijzer alvast een aparte taalkeuze-knop voor het Fries voor hebben opgenomen.

Want juist dat integrale aanbod, juist die infrastructuur is waar DEN over gaat. Laten we er voor zorgen dat ons publiek, onze doelgroepen er geen last van hebben dat het erfgoed is georganiseerd in sectoren en instellingen. Laten we er ook voor zorgen dat het digitale leven voor de instellingen overzichtelijker wordt: gewoon één keer iets digitaliseren en van context voorzien is prettiger dan ieder jaar weer vele, vele enquêtes invullen en opsturen. Daarom zet DEN ook samenwerkingsverbanden op met belangrijke aanbieders op dit gebied, zoals Toerisme en Recreatie Nederland, Vereniging van Openbare Bibliotheken (NBLC), Stichting Open Monumentendag en Stichting Museum Jaarkaart.

Ook het aanbieden van infrastructuur moet daarbij helpen. Zo hebben wij het zogenaamde 'Doosje van DEN' in de aanbieding. Iedere instelling kan tegen kostprijs (180 Euro per jaar) zelf gegevens over de instelling, over evenementen, over de beheerde collectie of allerlei contextuele informatie zelf direct op het internet invoeren en bijhouden. Vanuit het Doosje kunnen ook allerlei links

worden opgenomen, bijvoorbeeld naar verdere uitwijdingen op de eigen website. De informatie uit het Doosje wordt in ieder geval zichtbaar op het Cultuurwijzerplatform, dat helemaal over alle sectorgrenzen heengaat, maar straks ook bij de Toerisme Recreatie Nederland-sites en de NBLC, bij *Museum.nl*, hopelijk ook nog bij Open Monumentendag, en zeker ook voor het onderwijs op Kennisnet.

Interessant is dat het Rijksmuseum er juist vanwege die relatie met Kennisnet voor gekozen heeft om een serie digitale lesbrieven in een eigen RijksmuseumDoosje van DEN te plaatsen, zoals over Vermeer. Maar ook veel kleinere instellingen (zoals laatst de Stichting Kerkelijk Kunstbezit) kiezen voor deze eenvoudige maar doeltreffende mogelijkheid om aan diverse digitale platformen deel te nemen. En eenvoudig is het; eigenlijk niet veel anders dan het gebruik van een tekstverwerker.

Kortom: Moeten we dan maar het Internet op? DEN zegt: moeten we zeker doen, maar dan wel op een weloverwogen manier, die goed past bij de doelen en de mogelijkheden van onze eigen organisaties. Als uw mogelijkheden beperkt zijn, dan kan een Doosje van DEN wel eens een leuke oplossing bieden. Als we besluiten om het zelf aan te pakken, dan moeten we natuurlijk zorgen voor goede, verantwoorde sites, die goed overbrengen wat belangrijk is voor ons en onze doelgroepen, en die goed te onderhouden zijn door onze eigen organisaties, zonder dat we steeds de portemonnee hoeven te trekken voor deskundige hulp.

Maar wat onze digitale daden ook zijn, laten we ze goed inbedden in een infrastructuur en in samenwerkingsverbanden, zowel op landelijk als provinciaal en lokaal niveau, zowel per sector als met andere erfgoedsectoren. Goede allianties. Doen we dat niet, dan komt er geen drukbezochte meubelboulevard voor het cultureel erfgoed, maar wordt het meer een Boulevard of Broken Dreams, waar de verweesde digitale monumenten, archiefstukken, verhalen, museumobjecten en archeologische depotstukken eeuwig ronddolen zonder ooit iemand te ontmoeten. Dat moeten we voorkomen. Laten we dus samen zorgen voor een goede inburgering van het erfgoed in de informatiesamenleving.

Archeologische steunpunten

Middagprogramma 1

De provincie Fryslân heeft in nauwe samenwerking met de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en plaatselijke overheden en instanties in 2000 in Hegebeintum, Oude Bildtzijl en Wijncaldum drie zogeheten archeologische steunpunten gerealiseerd met als doel archeologisch cultuurtoerisme te stimuleren en plaatselijke initiatieven een inhoudelijke impuls te geven. Archeologisch cultuurtoerisme kan bijdragen aan de ontwikkeling van het platteland en kan het maatschappelijk draagvlak voor de archeologische monumentenzorg vergroten. Een archeologisch steunpunt omvat behalve een TRAP (Toeristisch Recreatief Archeologisch Project) tevens een kleine permanente tentoonstelling over een bepaald archeologisch thema met een kleine, interactieve videopresentatie en een themaboek. De drie huidige steunpunten belichten respectievelijk het vroegmiddeleeuwse beschavingsritueel (Hegebeintum), de middeleeuwse bedijkingen (Oude Bildtzijl) en de vroeg middeleeuwse koningen (Wijncaldum). De tentoonstellingen worden ondersteund door interactieve digitale videopresentaties en publieksboeken die nader op de tentoonstellings-thema's ingaan. Dankzij de thematische aanpak vindt de toerist in elk ander steunpunt weer iets nieuws. Bovendien zorgt deze aanpak ervoor dat met beperkte middelen toch een zekere diepgang kan worden bereikt. Tevens zijn fietsroutes uitgezet die leiden langs archeologische plekken. De bijbehorende boekjes vertellen nadrukkelijk ook over niet-archeologische waarden. Hiermee wordt een aanzet gegeven tot een betere afstemming tussen de archeologische en de cultuurhistorische monumentenzorg. Een steunpunt is kleinschalig van opzet en ergens te gast. Na de realisatie, die wordt gecoördineerd door de provincie, wordt

het steunpunt onderhouden door de gastheer. De lokale vraag en ondersteuning zijn daarmee van essentieel belang voor de inrichting en het verder functioneren van een steunpunt. Met de inrichting van de steunpunten is een begin gemaakt met het terugbrengen van de archeologie naar de plaats waar de kennis over het verleden vooral is opgedaan en nog steeds op te doen is: het platteland. De themaboeken en de fietsroutes zijn landelijk bekende producten: ze worden gemaakt door de ROB, veelal samen met de betrokken provincie. De themaboeken worden uitgegeven door Uniepers. Door de afzonderlijke producten te clusteren tot het concept van de archeologische steunpunten heeft Fryslân een geheel nieuw product ontwikkeld. Het is de bedoeling dat er in Fryslân jaarlijks 1 à 2 steunpunten bij komen.

Archeologische steunpunten

Hegebeintum: Er is een bezoekerscentrum. Een bezoek aan de kerk is een mogelijkheid. De kerk is bezienswaardig door het grote aantal rouwborden dat er hangt.

Adres: Pypkedyk 4, Oude Bildtzijl

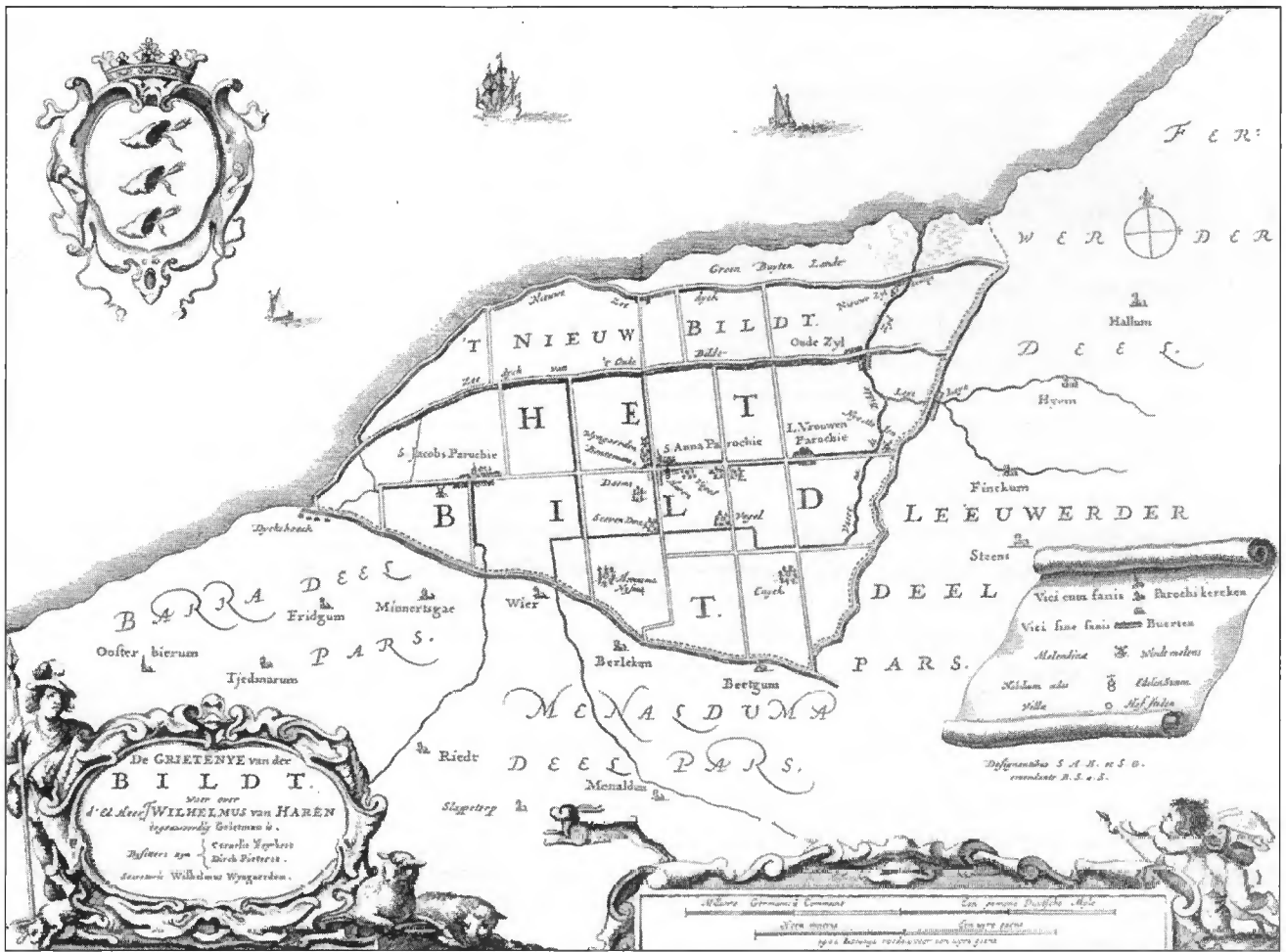
Oude Bildtzijl: De Stichting 't Bildts Kultuurtoeristys Informasysintrum de Witte Klok, die het steunpunt onderhoudt, is zeer actief, zij exploiteert bijv. ook een winkel en heeft een logement waar overnachtingen plaats kunnen vinden.

Adres: Ds. Schuilingastraat 2-6, Oude Bildtzijl.

Wijncaldum: De consistorie naast de Hervormde Kerk is als steunpunt ingericht.

Adres: consistorie bij de N.H. kerk

Zie voor meer informatie: www.friesverleden.nl

Historische kaart van Het Bildt (Schotanus, 1664)

Cultuurhistorische kaart Fryslân

Middagprogramma 2

De deelnemers, in totaal 31 personen, kregen allereerst een korte rondleiding door het statige 19de eeuwse Friese provinciehuis. In de statenzaal vond de presentatie plaats. Mw. Fermo, projectleider van de provincie, legde de doelstellingen en achtergronden uit van de Cultuurhistorische Kaart (CHK). Diverse projectmedewerkers visualiseerden haar woorden gelijktijdig op een projectiescherm. Een korte technische inleiding leerde dat de CHK niet op papier zal verschijnen, maar direct via het Internet te raadplegen zal zijn, dan wel via CD-ROM op de eigen computer via ArcView.

De kaart bestaat uit drie onderdelen: archeologie, historische-geografie en bouwhistorie. Deze werden kort toegelicht.

Archeologie

De door de provincie opgestelde Friese Archeologische Monumenten Kaart Extra, kortweg FAMKE is in zijn geheel overgenomen in de CHK. De provincie Fryslân hanteert reeds het Interimbeleid, vooruitlopend op de invoering van het

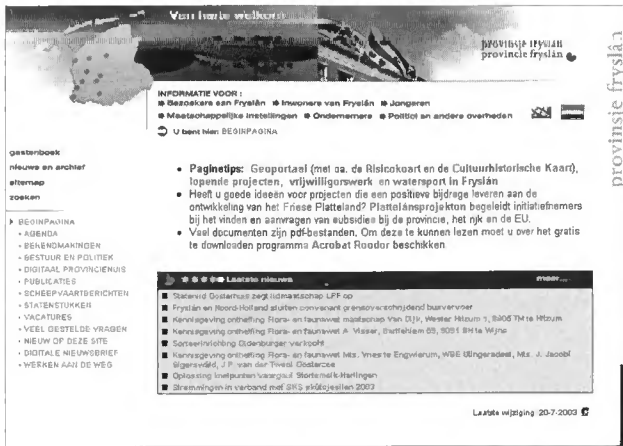
Verdrag van Malta uit 1992 en zij vraagt de gemeenten in ruimtelijke plannen in brede zin een archeologische paragraaf op te nemen. FAMKE kan hierbij behulpzaam zijn, al is de kaart nog niet geheel door provinciale staten vastgesteld. Er zijn twee advieskaarten opgesteld: één voor de steentijd-bronstijd en één voor de ijzertijd-middeleeuwen.

Historische geografie

De historisch geografische laag is het resultaat van de kartering van een 30-tal landschappelijke elementen op de schaal 1:10.000. Aan een aantal gekarteerde elementen zijn in totaal 25 uiteenlopende kenmerken toegevoegd, zoals bijvoorbeeld bij sluizen het type sluis.

Daarnaast is bij 7 lijnvormige elementen (o.a. wegen, paden, kanalen en dijken) een chronologische differentiatie aangebracht. Bij deze indeling wordt niet alleen rekening gehouden met de ouderdom van bijvoorbeeld een weg of pad, maar ook met het tijdstip van de eventuele verdwijning of opheffing ervan. Verder is bij 5 elementen (natuurlijke waterlopen, molens, vestingwerken, eendenkooien en zijlen) een eenvoudig onderscheid gemaakt naar aan- of afwezigheid daarvan.

Bovendien zijn er landschappelijke fenomenen gekarteerd die nu helemaal niet meer voorkomen of hun betekenis kwijtraakten, maar waarvan bekend is dat ze ooit op de aangegeven plek hebben gelegen. Het zijn elementen die van belang zijn voor een begrip van de historisch geografische ontwikkeling van Fryslân. Dit laatste riep bij aanwezigen de vraag op, wat het exacte nut ervan is: het vertonen op het scherm van de verdwenen

www.friesland.nl

elementen deed het scherm geheel zwart kleuren.

Bouwhistorie

Bouwhistorie beschrijft de geschiedenis van de gebouwde omgeving. In deze laag van de cultuurhistorische kaart zijn gegevens verzameld die betrekking hebben op gebouwen, maar ook op andere objecten zoals grafstenen, lantarenpalen en

transformatorhuisjes. Daarnaast zijn ook bijzondere stedenbouwkundige structuren vastgelegd. Er zijn kaarten samengesteld van de aanwezige rijksmonumenten (voorlopige lijst op basis van AMR), beschermde gebieden en jongere bouwkunst (1850-1940). Opgemerkt dient dus te worden dat de gemeentelijke monumenten hier buiten beschouwing zijn gelaten (Fryslân heeft geen provinciale monumentenverordening).

De eenvoudige benadering van de kaarten werd gedemonstreerd. Lagen en elementen werden aan- en uitgezet, er werd ingezoomd en relevante informatie werd met een muisklik op het scherm gezet.

De discussie daarna richtte zich onder meer op de vraag waarom de CHK geen Waardenkaart is, maar een inventarisatie. Dit heeft een politieke oorzaak; in de toekomst komt er ook een cultuurhistorische waardenkaart. De CHK is in januari 2003 officieel gepresenteerd en te raadplegen via Internet: www.friesland.nl/cultuurhistorie

Het Historisch Centrum Leeuwarden en digitalisering

Middagprogramma 3

De circa 40 deelnemers die zich hadden aangemeld voor een bezoek aan het Historisch Centrum Leeuwarden kregen een programma voorgeschoteld dat uit twee elementen bestond. Een boeiende stadswandeling, verzorgd door de heren Ad Fahner en Klaas Zandberg, langs monumentale gebouwen werd afgewisseld met een presentatie over automatisering in het algemeen en de digitalisering van originele bronnen in het bijzonder bij het HCL. Van die presentatie volgt hieronder een korte samenvatting.

Het HCL vormt een onderdeel van de gemeentelijke organisatie. In 1999 is het toenmalige Gemeentearchief Leeuwarden een project gestart om het internet op te kunnen met een eigen website. Met een minimaal budget werd een website ontwikkeld. Het aanvankelijk als een proef gestarte project werd een doorslaand succes. Duizenden bezoekers bezochten de afgelopen jaren de site. Momenteel wordt hard gewerkt aan de ontwikkeling van een nieuwe website die gebaseerd is op een database. Deze vernieuwing betekent,

naast een nieuwe en verbeterde lay-out, vooral een verbetering in het onderhoud en de navigatiestructuur. Naast deze website heeft het HCL ook een aantal specifieke websites laten bouwen. De meest in het oog springende websites vormen 'Kneppelfreed' en een site over de omgeving Brol, Naauw en Kelders. De eerste behandelt de geschiedenis van de friese taalstrijd die in 1951 onttaarde in een slagveld op het Wilhelminaplein. De tweede geeft een historisch overzicht van de ontwikkelingen van een deel van de mooie binnenstad. Aanleiding vormde een grondige restauratie van dit deel van de stad. Inmiddels is het HCL ook on-line gegaan met een speciale site voor afbeeldingen. Deze site is te bezoeken op www.beeldbankleeuwarden.nl

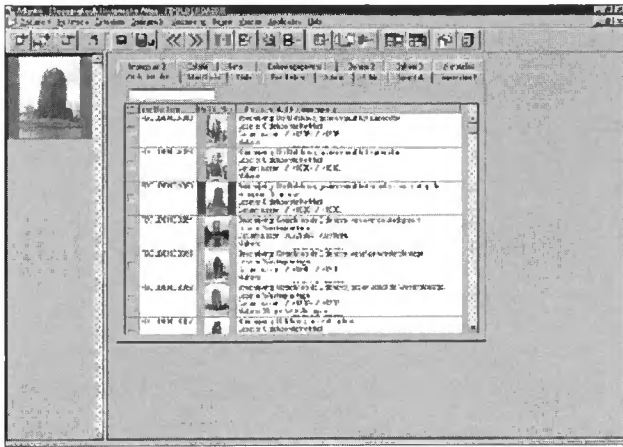
Digitalisering van bronnen

Het HCL is in 2000 gestart met twee grote projecten op het gebied van het digitaliseren van originele bronnen. Dat het om een grote operatie gaat illustreren de volgende cijfers: het HCL beschikt over ca 70 duizend losse foto's en waarschijnlijk een even grote hoeveelheid in albums; 10 duizenden (bouw)tekeningen; duizenden prentbriefkaarten en affiches enzovoorts. Er zijn twee belangrijke redenen aan te voeren voor deze klus: ten eerste wordt met digitalisering van originelen verder verval voorkomen omdat de raadpleegfunctie afneemt. De tweede reden is niet minder belangrijk want het biedt het HCL de mogelijkheid een veel groter publiek te bereiken door deze op internet aan te bieden. Voordat de medewerkers van het HCL konden gaan scannen, moesten er echter een aantal belangrijke vragen worden beantwoord. In welke resolutie sla je een scan op en in welk formaat? En hoe bied je de

www.kneppelfreed.nl

www.historischcentrumleeuwarden.nl

www.historischcentrumleeuwarden.nl

afbeeldingen op internet aan? Om antwoorden op deze vragen te krijgen werd geïnformeerd bij andere culturele instellingen. Gekozen werd voor het opslaan in een resolutie van 300 dpi en tiff-formaat. Om de scans gestructureerd op te kunnen slaan en later op internet beschikbaar te stellen werd het programma Atlantis aangeschaft.

(zie voor een beschrijving van dit programma het verslag van middagprogramma 5).

Archief van de voormalige Dienst Openbare Werken.

Alleen deze serie al bestond uit circa 35.000 archiefstukken. De twee projecten waar eerder over werd gesproken betreffen enerzijds het digitaliseren van de oude foto's en prentbriefkaarten en anderzijds het digitaal opslaan van de bouwtekeningen die behoorden tot het tekeningen. Na selectie, zo was de verwachting, restten nog ruim 7000 stuks die voor digitalisering in aanmerking zouden komen. Overigens beschikt het HCL niet over apparatuur om deze tekeningen te kunnen digitaliseren zodat dit moest worden uitbesteed.

Overige bronnen

Met de afdeling monumentenzorg is een onderzoek gestart naar de mogelijkheid tot digitalisering van de door die afdeling gevormde dossiers. Het onderzoek is nog gaande zodat er over de uitkomsten op dit moment nog niets valt mede te delen. Tot slot werd nog kort ingegaan op overige activiteiten van het HCL. Belangrijk om te vermelden zijn: het organiseren van tentoonstellingen (soms ook digitaal); educatieve activiteiten en rondleidingen. Ook samenwerking met overige instellingen en verenigingen (zoals de historische vereniging) neemt een steeds belangrijker wordende plaats in.

Voor meer informatie:
www.historischcentrumleeuwarden.nl

Erfgoedlogies in de onthaastingsregio van Nederland

Middagprogramma 4

De bevordering van het cultuurtoerisme vormt een belangrijk onderdeel van het beleid van de Provincie Groningen, gericht op de versterking van de economische ontwikkeling en de leefbaarheid van Stad en Ommeland. De rijkdom aan cultureel erfgoed in harmonie met haar landschappelijke omgeving is hierbij van onschatbare waarde en vormt de laatste jaren dan ook terecht de basis van het toeristisch beleid van de provincie Groningen. Het is een permanente en tegelijk zware opgave van private en publieke instanties om dat erfgoed temidden van de historische structuren van het landschap te bewaren. Bij dat streven behoort een voortdurend zoeken naar eigentijdse bestemmingen.

Met het verzaamd inzetten op het cultuurtoerisme is geleidelijk het inzicht ontstaan, dat voor de beoogde doelgroep van dit veelbelovende marktsegment de passende overnachtings-accommodaties ontbreken. Teneinde het gewenste aanbod op de doelgroep af te stemmen is op korte termijn een forse uitbreiding van kleinschalige accommodatie van hoogwaardige kwaliteit in een historische ambiance in het Noorden noodzakelijk waarbij de eigenschappen van de landschappelijke omgeving worden benut als karakteristiek decor.

Als voorbeeld dient de Portugese organisatie Turismo de Habitacao. Deze organisatie legt zich toe op de ontwikkeling en het op de markt brengen van hoogwaardige accommodaties in bestaande, authentieke landhuizen, kastelen en boerderijen in Noord-Portugal. Voor toetreding tot deze organisatie gelden scherpe criteria ten aanzien van de authenticiteit van de panden en het persoonlijk gastheerschap van de hoofdbewoners.

Analoog aan het Portugese project werd op initiatief van de provinciale VVV Groningen in 1998 de Stichting Erfgoed Logies Nederland opgericht met als voorzitter de toenmalige gedeputeerde van Economische Zaken, Alexander Sakkers, en werd een pilotproject gestart met steun van de provincie Groningen en ISP gelden.

De Stichting stelt zich ten doel de bevordering van de totstandkoming en de het op de markt brengen van kleinschalige, hoogwaardige verblijfsaccommodaties in historische, karakteristieke panden waarbij naar het Portugese voorbeeld hoge eisen worden gesteld aan authenticiteit en persoonlijk gastheerschap.

Inmiddels is gebleken, dat de Portugese formule uitstekend werkt in Noord-Nederland. Een twintigtal historische borgen, boerderijen en andere karakteristieke huizen met hoogwaardige accommodaties in Groningen hebben zich intussen aangesloten bij de Stichting Erfgoedlogies Nederland en mogen zich verheugen in een uitstekende bezetting van de kamers.

Behalve het grote economische effect en de positieve P.R. functie, die van het project uitgaat, wordt er tevens een belangrijke bijdrage geleverd aan het beheer en onderhoud van het culturele erfgoed in de provincie. In samenwerking met de provincie Groningen, de Groninger Borgenstichting, de Stichting Oude Groninger Kerken en de Stichting Woonhuismonument wordt gewerkt aan een integraal beleid. Met behulp van provinciale, nationale en Europese gelden worden de aanpassingen en restauraties van historische panden gefinancierd. Na een eenmalige, financiële injectie

moeten de betreffende ondernemers zich vervolgens zelfstandig bedruipen. Dit betekent, dat het culturele erfgoed in de regio op rendabele wijze wordt onderhouden en beheerd.

Bovenstaande vormt een samenvatting van de inleiding zoals deze gehouden is door de heer Dick Postma, directeur van de Stichting Erfgoedlogies. Na de inleiding werd tijdens de excursie een aantal voorbeelden van Erfgoedlogies in Leeuwarden aan de deelnemers getoond. Als eerste werd een bezoek gebracht aan het voormalige Stadhouderslijk Hof dat aanvankelijk deel uitmaakte van een breder initiatief dat was opgezet door de Stichting Monumenten yn Fryslan om te komen tot historisch verantwoorde, cultuurtoeristische overnachtingsmogelijkheden in de elf Friese steden. Dit initiatief is echter voortijdig stukgelopen op de exploitatie en de tot nog toe gerealiseerde projecten in Harlingen en Dokkum en Bolsward zijn inmiddels afgestoten. Het Stadhouderslijk Hof functioneert inmiddels onder een nieuwe exploitant naar tevredenheid maar valt formeel niet onder de 'noemer' Erfgoedlogies.

Vervolgens werden twee voorbeelden bekeken van particuliere initiatief met elk één verblijfsaccommodatie voor twee personen beide gelegen aan de Eewal. Hier is op particulier initiatief een mogelijk gecreëerd om op zeer persoonlijke wijze te gast te zijn in een cultuurhistorisch verantwoorde omgeving, zowel qua locatie als ligging in de binnenstad. Beide adressen zijn aangesloten bij de Stichting Erfgoedlogies Nederland.

Voor meer informatie: www.erfgoedlogies.nl.

Eewal 53, Leeuwarden (foto's Erfgoed Logies Nederland)

home brochure zoeken op partners Kastel in ontwikkeling			
 groningen friesland n-holland z-holland drenthe overijssel gelderland limburg zeeland brabant utrecht limburg brabant utrecht limburg		Erfgoedlogies Nederland	
Erfgoed Logies Nederland... logeren in Historisch Erfgoed			
<p>Welkom op de site van Stichting Erfgoed Logies Nederland. Op deze site treft u een overzicht aan van Accommodaties en Arrangementen in historische, karakteristieke panden in Nederland, België en Duitsland. De accommodaties variëren van Borgen, Pastorieën en Boerderijen tot Kastelen, Stadslogementen, Havezaten, Sinzzen en Landhuizen. Al deze accommodaties bieden een comfortabel en rustiek verblijf, waarbij persoonlijk gastheerschap hoog in het vaandel staat.</p>			
<p>Reserveringen Voor reserveringen of voor het navragen van beschikbaarheid van kamers komt u rechtstreeks contact opnemen met de gastheer of gastvrouw van het huis van uw keuze.</p>			
<p>Voor meer informatie over de accommodaties: Klik met uw muis op bovenstaande balk op de provincie van uw keuze en selecteer vervolgens de accommodatie van uw keuze.</p>			
<p>Verkooppunten brochure De 92-pagina's tellende jubileumbrochure 2003-2004 met de titel "Accommodaties en Arrangementen in Historisch Erfgoed" van Stichting Erfgoed Logies is nu verkrijgbaar voor € 6,50 bij de betere boekhandel en bij de vestigingen van AKO, Boekeler, Boek & Partners, Bijenkorf, Libris en Readshop. Mocht uw boekhandel de gids (gedeeltelijk) niet voorradig hebben, vraagt u dan uw boekhandel om contact op te nemen met distributeur Aldipress te Utrecht.</p>			
<p>Voor meer informatie kunt u ons bellen: 050 - 535 02 02 of e-mail: info@erfgoedlogies.nl</p>			
			
<p>© dischalmer</p>			

www.erfgoedlogies.nl

Welkom

Vanwege interne depotverhuizingen kan de behandelingstijd van uw aanvraag iets langer duren dan u van ons gewend bent. Wij vragen hiervoor uw begrip.

Welkom op de website van Tresoar, de schatkamer van Friesland. Een nieuw instituut met een lange geschiedenis. Tresoar bestaat sinds 1 september 2002, na een fusie tussen de volgende instituten:

- Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaaasjeintrum (FLMD)
- Provinsjale en Buma Bibliotek fan Fryslân
- Ryksargyf yn Fryslân

Treosoar zelf bestaat dus nog maar sinds kort, maar haar voorgangere bestonden deels al 150 jaar. Treosoar is dan ook in het bezit van een zeer grote collectie waardevolle boeken, handschriften en vele andere documenten. Sommige zijn ouder dan 1000 jaar! Treosoar zorgt ervoor dat dit rijke cultuurbezit bewaard blijft, voor nu en voor de toekomst. Maar behalve het bewaren van deze schatten staat vooral het toegang geven tot deze schatten voorop.

Daarnaast is Treosoar vooral een informatie-instituut. Voor duizend en één vragen kunt u hier terecht. Of het nu gaat om de klassieke oudheid, de middeleeuwse geschiedenis van Friesland, de Franse tijd of de Friese taal en literatuur, over deze en vele andere onderwerpen is informatie beschikbaar bij Treosoar. Beschouw ons als uw eigen schatkamer, of u nu wetenschapper of amateur-onderzoeker, een 'sneuper', bent.

U bent van herte welkom in de studiezalen aan de Eterhoek, waar u naar hartelust kunt studeren en zoeken naar informatie. Maar ook op deze website, de virtuele studiezaal van Treosoar, bent u van harte welkom!

- Collectie
- Onderzoek
- Friese schrijvers
- Foto's
- Tentoonstellingen
- Educatie
- Winkal
- Links

Direct naar >>>

Aan deze pagina wordt nog hard gewerkt. Daardoor zullen mislukken wat eene evenkwaligheden, beperkingen. Wij vragen daarvoor uw begrip.

Dan ditte alderfoer noch hard wurke. Daerfoer alle ja noch walsje dingen talje. Lomme kinne dyt nat oge. Wy freestear ja begrip foer.

De Woningwet

Op 22 juni 1901 werd de Woningwet aangenomen die in 1902 in werking trad. De Woningwet heeft een grote invloed gehad op het maatschappelijk leven, onze gebouwde omgeving en de ruimtelijke ordening.

Om te beginnen moesten alle woningen voortaan voldoen aan minimale kwaliteitseisen en kwam er een wettelijke grondslag voor het opruimen van krotten. De gemeenten kregen ook bevoegdheden om met bouwverordeningen en uitbreidingsplannen de groei van de bebouwing in goede banen te leiden. Het belangrijkste was echter dat de organisatie van de woningbouw ingrijpend veranderde. Er werden geldstromen vrijgemaakt voor woningbouw voor de minder draagkrachtige bevolkingsgroepen door de woningbouwcorporaties. Er volgde een eeuw van georganiseerde volkshuisvesting waarbij door de overheid in samenwerking met woningbouwcorporaties en andere instellingen grote aantallen woningen werden gebouwd. Zo werd het mogelijk om de snel groeiende bevolking onder dak te brengen in woningen die van voldoende kwaliteit. Na 100 jaar zijn de sporen van deze ontwikkeling in elke plaats volop te vinden.

Tentoonstelling en boek

Het Ryksargyf heeft in samenwerking met de Friese woningcorporaties en een aantal andere instellingen een herdenkingsmanifestatie georganiseerd over 100 jaar Woningwet. In de zomer van 2002 vindt een tentoonstelling plaats die was gewijd aan 100 jaar Woningwet in Friesland. De tentoonstelling in het Ryksargyf gaf een overzicht van de woonellende die leidde tot

Bouwen voor de Smalle beurs, 100 jaar woningwet in Friesland

Middagprogramma 5

de totstandkoming van de Woningwet en bood een rondgang langs 100 jaar woningwetwoningen in de provincie, een impressie van het werk van de woningcorporaties en het ontstaan van stedenbouwkundige plannen d.m.v. films en diavoorstellingen.

Tevens verscheen een boek met dezelfde titel dat in hoofdzaak bestaat uit een rondgang langs de woningwetwoningen die in elke Friese gemeente zijn gebouwd, geflankeerd met artikelen over de architectuur, planologie, monumentenzorg en de volkshuisvesting uit de tijd voor de Woningwet. De prijs van het boek bedraagt € 20,-. In de maanden oktober en november van 2002 heeft een lezingencyclus plaatsgevonden van drie avonden. Voor Omrop Fryslân zijn twee tv-documentaires uitgezonden en er is een educatief programma beschikbaar voor het onderwijs

De plaatjes van het Ryksargyf op Internet

Twee weken na de Nationale Monumentenstudiedag heeft dr. A.J. Mulder, gedeputeerde van cultuur van de provincie Fryslân de digitale beeldcollectie van het Ryksargyf opengesteld voor raadpleging via Internet.

Een digitale collectie

Het Ryksargyf bezit duizenden historische afbeeldingen op foto's, kaart of prent. Het kan gaan om gebeurtenissen, personen, historische dorps- en stadsgezichten, gebouwen en landschappen. Sinds 2001 is er hard aan gewerkt om deze omvangrijke collectie beeldmateriaal op internet beschikbaar te stellen. Door een klein team zijn er tot nu toe ruim 25.000 foto's gescand. Op 21 juni zijn de eerste duizendtallen

Plaggenhut te Zwagerbosch ca. 1905. Foto: Ryksaryf

vrijgegeven voor raadpleging via internet. In de volgende maanden zal dit aantal snel groeien.

Atlantis

Deze digitale afbeeldingen worden opgeslagen in Atlantis, een zoekstelsel waarmee niet alleen gemakkelijk kan worden gezocht, maar ook het beheer van grote collecties goed is te doen. Van elke afbeelding worden scans van twee verschillende resoluties gemaakt. Voor gebruik op internet volstaat een resolutie van 72 dpi, voor het maken van afbeeldingen (op bestelling) wordt een resolutie van 300 dpi aangehouden. Na de fusie van het Ryksaryf met de Provinciale

bibliotheek zal dit systeem ook worden gebruikt om de omvangrijke beeldcollecties van het Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum, en de Provinciale Bibliotheek beschikbaar te stellen. Daarmee is dan ook een flinke stap gezet in de richting van een centrale digitale Friese beeldcollectie.

Niet alleen het beeldmateriaal dat het Ryksaryf zelf beheert, wordt ingescand. Ook verzamelingen van andere instellingen of particulieren kunnen in de digitale collectie worden opgenomen.

Auteursrecht

Men kan niet onbeperkt alle foto's op internet plaatsen. Zo rust er bijvoorbeeld op veel foto's uit de twintigste eeuw, auteursrecht. Deze foto's kunnen niet zonder toestemming via internet beschikbaar worden gesteld. Het materiaal mag op internet geplaatst. Voor bestellingen van afdrucken wordt verwezen naar de fotograaf, die daarvoor kosten in rekening kan brengen. Dankzij de welwillende medewerking kan een enorm aantal foto's toegankelijk gemaakt worden voor een breed publiek.

Voor meer informatie: www.ryksaryf.org

Frieslands verleden digitaal belicht

Middagprogramma 6

'Iets merkwaardigs gevonden, kom spoedig over'. Dit las Pieter Boeles, beheerder van het Fries Museum, in een telegram dat vanuit Hegebeintum op 23 september 1904 bij het museum werd afgeleverd. Hij stapte op zijn fiets en was nog voor donker in Hegebeintum. Over de afgraving van de terp van Hegebeintum schreef hij later: 'Men graaft van boven naar beneden. (...) bij de kerk ligt een opslagplaats, waar de terpaarde op een hoop blijft liggen, totdat deze door de binnenschipperij wordt weggehaald. Vooral bij het inladen van de schepen en het uitstrooien van de terpaarde over de landerijen werden regelmatig oude voorwerpen aangetroffen.'

Met het afgraven van de terpen was men het midden van de 19de eeuw begonnen omdat de soms wel tweeduizend jaar oude mest zeer geschikt bleek om schrale gronden te verrijken. Honderden terpen, die in de loop van zo'n 1300 honderd jaar waren opgeworpen, werden in minder dan vijftig jaar volledig weggegraven.

Gelukkig gaan we tegenwoordig heel anders om met wat er is overgebleven van het oude cultuurlandschap. De gedachte dat cultuurhistorie een belangrijke rol moet spelen bij de ruimtelijke ontwikkeling heeft veelvuldig in het beleid weerklank gevonden.

Beschermenswaardige terreinen worden in Friesland op de digitale Archeologische Monumentenkaart (AMK) geplaatst, een gezamenlijk product van de ROB en de Provincie.

De AMK vormt tezamen met de verwachtingskaart de FAMKE, wat staat voor *Friese Archeologische Monumentenkaart Extra*. De hierop aangegeven waardevolle locaties genieten een zekere bescherming bij de ruimtelijke planvormers.

Een ander Fries initiatief, waarmee men een bij-

drage hoopt te leveren aan de bewustwording van de waarde van het cultureel erfgoed, is een website die sinds 19 september 2002 onder de naam www.friesverleden.nl in de lucht is. Het project is uitgevoerd op instigatie van de landelijke koepelorganisaties: Vereniging voor Documentaire Informatievoorziening van het Archiefwezen (DIVA), Stichting Nationaal Contact Monumenten (NCM), Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA), Nederlandse Museumvereniging (NMV), alsmede de Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland (DEN).

Het betreft een website, waarop de cultuurhistorische informatie van het Fries Museum, Tresoar, de Fryske Akademy en de Afdeling Ruimtelijke Plannen (Archeologie en Monumentenzorg) van de provincie Fryslân bijeen is gebracht in een samenhangende presentatie op internet. Ter ondersteuning hiervan zijn de Federatie van Musea en Oudheidkamers Friesland, de Bond Heemschut Friesland en een aantal lokaalhistorische verenigingen betrokken. Naast de implementatie van een website dient het project nog een ander doel, namelijk het bevorderen van een sectoroverschrijdende samenwerking tussen de verschillende regionale instellingen en organisaties. De hiermee opgedane ervaringen zullen op termijn resulteren in een landelijk generiek model van samenwerking.

Het bijzondere van de site is, dat binnen een generieke informatiestructuur verschillende en uiteenlopende vormen van informatie en bronnen over verschillende plaatsen in Friesland bijeen zijn gebracht en aan elkaar gekoppeld. Het centrale onderwerp van de site is *de omgevingsgeschiedenis van het Friese kleigebied*, toegespitst op Wijnaldum,

De oude Romaanse kerk van Hogebeintum

Oudebildtzijl en Hegebeintum, de drie archeologische steunpunten (zie pag. 31).

De instellingen willen met de website hun collecties openstellen voor het grote publiek, bijvoorbeeld voor de cultuurhistorisch geïnteresseerde leek, de bewoners van de regio en cultuurtoeristen. Voorts is de site gericht op onderzoekers op gebied van genealogie, lokaal en regionaal historisch onderzoek en amateurhistorici. Het ligt in de planning om voor het onderwijs een educatieve applicatie te ontwikkelen.

De site is dusdanig ingericht dat deze kan worden uitgebreid met alle denkbare erfgoed informatie van alle mogelijke cultuurhistorische instellingen over elke willekeurige plaats - van Leeuwarden tot Bakkeveen - in Friesland. In de nabije toekomst wordt de site op deze wijze uitgebreid. Voor het brede publiek is een laagdrempelige verhalende ingang gemaakt met daarbij de mogelijkheid om specifieke informatie in de collecties

van de instellingen te vinden. Door middel van een overzicht in de vorm van een matrix ziet de bezoeker in één oogopslag welke informatie in een bepaalde periode over een bepaalde locatie te vinden is. Aan de hand van een zogenaamd tophema wordt een bijzonder onderwerp van de plaatselijke geschiedenis uitgelicht. Voor Wijnaldum is dat de beroemde koningsspeld, voor Hegebeintum de middeleeuwse grafcultuur en Oudebildtzijl de bedijkingsgeschiedenis.

De meerwaarde van de website ligt in het laagdrempelig contact, dat internet tussen instellingen en publiek mogelijk maakt. Daarmee wordt een bijdrage geleverd aan het besef, dat cultuurhistorische waarden van belang zijn voor de - om het met een momenteel wat omstreden woord te noemen - leefbaarheid, maar ook voor de maakbaarheid van de eigen omgeving. Zo wordt misschien nog iets van de schade goedge maakt, die met commerciële afgravingen is aangericht.

Wie achter de PC vandaan komt, kan terecht bij de archeologische steunpunten (documentatiecentra voor archeologie) in de drie genoemde plaatsen (zie pagina 31). Wie de voorwerpen wil zien, waarvoor Pieter Boeles bijna honderd jaar geleden op zijn fiets stapte, kan terecht bij het Fries Museum in Leeuwarden. En wie net als hij nog eens naar Hogebeintum wil fietsen, is de archeologische fietsroute een *must*. Is dat eigenlijk niet veel leuker dan internetten?

Voor meer informatie: www.friesverleden.nl

Colofon:

Redactie:
Jan Willem van Beusekom

Samenvattingen van de middagprogramma's
zijn verzorgd door het Historisch Centrum
Leeuwarden, de Stichting Erfgoedlogies
Nederland, Het Ryksarchyf Fryslân in Leeuwarden,
Geschiedeniswinkel Groningen en de stichting
NCM

Vormgeving:
Nienke Maseland en Martien Heemskerk

Foto's: Guerite Flury (tenzij anders vermeld)

ISBN: 90-71107-69-8

Nationaal Contact Monumenten

Erfgoedhuis | Herengracht 474 | 1017 CA Amsterdam | Telefoon (020) 627 77 06 | Fax (020) 624 25 36
E-mail: ncm@erfgoedhuis.nl | www.stichtingncm.nl | Giro 29 66 786 | Bank 43.06.43.462

nationaal:

Het NCM is een stichting die zich bezighoudt met monumentenzaken van algemene aard en nationaal belang. In meer specifieke en/of lokale zaken bemiddelt het NCM in contacten met andere organisaties.

contact:

Het NCM bundelt de krachten in de particuliere monumentenwereld. Het is een contactorganisatie die relaties legt tussen honderden particuliere monumentenorganisaties. Vanuit die positie kan het NCM de belangen van die particuliere organisaties optimaal bij de overheden behartigen.

monumenten:

Het NCM maakt zich sterk voor de bescherming, het behoud en het beheer van de historische bebouwing van Nederland. Het werkterrein van het NCM beperkt zich niet alleen tot de monumentenzorg, maar beslaat ook raakvlakken als ruimtelijke ordening, stadsvernieuwing, landschapsbehoud, werkgelegenheid enzovoort.

Het NCM kent geen individuele leden, maar heeft aangesloten organisaties die de doelstelling van het NCM steunen en tot samenwerking bereid zijn.